



BA ritgerð

Þjóðfræði

**„Það er fólkið sem mér finnst gott að hafa heima
hjá mér“**

Samanburður á vinasamböndum innan og utan vinnustaða

F. Elli Hafliðason

Elsa Ósk Alfreðsdóttir
Október 2019



HÁSKÓLI ÍSLANDS
FÉLAGSVÍSINDASVIÐ

FÉLAGSFRÆÐI-, MANNFRÆÐI-
OG ÞJÓÐFRÆÐIDEILD

**„Það er fólkið sem mér finnst gott að hafa heima hjá mér“
*Samanburður á vinasamböndum innan og utan vinnustaða***

F. Elli Hafliðason

Lokaverkefni til BA-gráðu í þjóðfræði

Leiðbeinandi: Elsa Ósk Alfreðsdóttir

12 einingar

Félagsfræði-, mannfræði- og þjóðfræðideild

Félagsvísindasvið Háskóla Íslands

Október, 2019

„Það er fólkið sem mér finnst gott að hafa heima hjá mér“

Ritgerð þessi er lokaverkefni til BA í þjóðfræði
og er óheimilt að afrita ritgerðina á nokkurn hátt nema með leyfi rétthafa.
© F. Elli Hafliðason, 2019

Prentun: Háskólaprent
Reykjavík, Ísland, 2019

Útdráttur

Þessi ritgerð fjallar um rannsókn á því hvort munur sé á vinum og vinasamböndum innan og utan vinnustaða, og í hverju sá munur felst. Notuð var eigindleg rannsóknaraðferð í formi djúpvíðtala. Tekin voru sex viðtöl við fólk af mismunandi vinnustöðum og á misjöfnum aldri. Til grundvallar við greiningu voru nokkrar þjóðfræðikenningar sem og fyrri rannsóknir og kenningar á vináttu, þar af nokkrar sem miða sérstaklega að vináttu á vinnustöðum. Eðlismunur reyndist vera á vináttunni innan og utan vinnu þó svo að sömu þættir séu oft áhrifavaldar hvað varðar stig vináttunnar og virkni hennar. Myndun vináttu byggðist á að nálægð væri til staðar, virk samskipti og að mótaðilinn samræmdist sjálfsmynd einstaklinganna. Nánir og traustir trúnaðarvinir eru yfirleitt fáir, bæði innan og utan vinnu en þó er traustið og trúnaðurinn mun persónulegri meðal vina utan vinnu. Vinir í vinnu eru gjarnan tengdir skipulögðum áhugamálum eða félagsskap, á meðan vinir utan vinnu hittast sjaldnar og eiga sér mun fjölbreyttari og hversdagslegri þjóðfræði. Auk þess eru samskiptin við vini utan vinnu afslappaðri og snýst virkni þeirra meira um að hittast en hvað vinirnir gera saman. Vinir eru einnig mikilvægur stuðningur á stórum stundum í lífinu en meðal vina utan vinnu er sá stuðningur persónulegri og fjölskyldutengdari en með vinum í vinnu. Með aldrinum breytist afstaða fólks til vináttunnar. Fólk sækir minna í nýja vináttu í vinnunni en horfir meira til baka utan vinnu. Æskuvinir og vinir frá mótunarárum á fyrri hluta ævinnar verða fólki dýrmætir þó samskiptin séu ekki mikil. Munurinn milli vináttu innan og utan vinnustaða er því vel greinanlegur en vinátta er í grunninn flókið fyrirbæri sem á sér margar hliðar.

Formáli

Hugmyndina að þessari 12 eininga BA-ritgerð um vináttu á vinnustöðum fékk ég fyrir þónokkrum árum þegar ég fór að velta fyrir mér sambandi mínu við fyrrverandi vinnufélaga. Ég áttaði mig á því hversu merkilegt það er að fólk sem maður umgengst nánast alla virka daga í fjölda ára virðist hverfa úr radarnum um leið og maður skiptir um vinnu. Engu að síður umgengst maður þetta fólk jafnvel meira en fjölskyldu sína meirihluta ævinnar. Þessi upplifun vakti forvitni mína og varð til þess að ég fór að ræða þessi mál við ýmsa í kringum mig og voru allir sammála um að efnið væri virkilega áhugavert. Það má því segja að þessi rannsókn hafi verið í undirbúningi í nokkur ár þó útfærslan sé nýtilkomin.

Vináttu er einn mikilvægasti þáttur í lífi hvers einstaklings en jafnframt eru sennilega fæstir sem hugleiða hvers vegna maður vingast við sumt fólk og aðra ekki. Sumir viðmælenda minna minntust jafnvel á það hversu skemmtilegt og áhugavert hefði verið að ræða þessa hluti. Sumt sem kom upp í samtölum okkur kom þeim sjálfum stundum á óvart og þeir sáu nýjar hliðar á vinskapanum sem var þeim áður hulin.

Strax frá byrjun áttaði ég mig á því að þó efnið væri áhugavert væri það einnig persónulegt og jafnvel viðkvæmt. Því lagði ég mig fram um að vanda allan undirbúning og velja viðmælendur mína vel. Vissulega setti ég ákveðinn ramma utan um rannsóknina en einnig hugsaði ég mikið út í samband mitt við viðmælendur og hvernig ég gæti öðlast hjá þeim traust og virðingu til verksins. Ég vil þakka öllum mínum viðmælendum fyrir að treysta mér fyrir þátttöku sinni og að deila með mér sínum persónulegu upplýsingum af mikilli einlægni og hreinskilni. Ég vil einnig þakka Elsu Ósk Alfreðsdóttur, leiðbeinanda mínum, fyrir sýna mér einstaklega mikla þolinmæði og skilning gegnum óvænta erfiðleika í ferlinu sem og frábæra leiðsögn gegnum ferlið. Sömuleiðis fær Jónheiður Ísleifsdóttir, sambýliskona mín, kærar þakkir fyrir allan stuðninginn, aðstoðina en ekki síst þolinmæðina gegnum þetta langa og stranga ferli. Að lokum vil ég færa mínum sérlega aðstoðarmanni í ferlinu, kettinum Litríki, innilegar þakkir fyrir að eyða með mér óteljandi stundum í ferlinu og vera mín hjálparhönd í bókstaflegri merkingu.

Efnisyfirlit

Útdráttur.....	4
Formáli.....	5
Efnisyfirlit.....	6
1 Inngangur.....	7
2 Kenningar, hugtök og fyrri rannsóknir.....	9
2.1 Kenningar og hugtök.....	9
2.1.1 Hópar.....	9
2.1.2 Sjálfmynd (identity).....	11
2.1.3 Hrif.....	13
2.2 Vinátta.....	14
2.3 Fyrri rannsóknir.....	19
3 Aðferðafræði, viðtöl og viðmælendur.....	22
3.1 Aðferðafræði.....	22
3.2 Rammi rannsóknar.....	25
3.3 Viðtalsferli.....	26
3.4 Viðmælendur.....	29
4 Vinátta innan og utan vinnustaða.....	33
4.1 Vinir á vinnustaðnum.....	33
4.2 Aðrir vinir.....	41
4.3 Samantekt.....	45
5 Þjóðfræði vináttunnar.....	47
5.1 Þjóðfræði vináttu á vinnustöðum.....	47
5.2 Þjóðfræði annarra vina.....	53
5.3 Samantekt.....	57
6 Lokaorð.....	59
Heimildaskrá.....	61

1 Inngangur

Vinátta er einn af hornsteinum samfélagsins og fáir, ef einhverjir, eignast ekki vini á lífsleiðinni. Tengsl okkar við vini getur jafnvel spannað nánast alla ævina, frá barnsaldri og fram á dánardag. Vinátta er þó ekki einfalt fyrirbæri, til er alls konar vinátta sem er missterk, misvirk og þjónar mismunandi tilgangi. Vinir geta líka komið og farið, og jafnvel komið aftur. Flest höfum við ánægju af því að umgangast vini okkar og þess vegna er áhugavert að velta fyrir sér hversu algeng vinátta er meðal vinnufélaga. Flestir þeirra sem hafa þokkalega heilsu og eru virkir í samfélaginu eyða mestum hluta lífsins á vinnumarkaðnum. Vinnudagurinn er gjarnan kringum átta klukkustundir á dag og þar umgöngumst við lengst af sama fólkið á hverjum degi, jafnvel svo áratugum skiptir. Það má því segja að okkar helstu samskipti yfir daginn, þegar skólalífinu sleppir, fari fram á vinnustaðnum allar götur fram á eftirlaunaaldur. Margir verja jafnvel meiri tíma með vinnufélögum sínum yfir ævina en fjölskyldunni.

Markmið rannsóknarinnar er að skoða ýmsa þætti vináttunnar og þá sérstaklega í tengslum við vinnustaði. Þar ber fyrst að nefna hversu algengt það er að vinátta myndist á vinnustaðnum og hvaða þættir það eru sem draga fólk saman. Skiptir jafnvel máli um hvernig vinnustað er að ræða og hversu stór hann er? Eins getur vinátta getur verið á nokkrum stigum og því er áhugavert að kanna hvað ræður því hversu náin vináttan verður og hvað þýðingu hún hefur fyrir fólk félagslega og jafnvel andlega. Eitt meginmarkmiðið með rannsókninni er þó ekki síður að bera þessa sömu þætti við vináttu fólks utan vinnu og sjá hvað er líkt og hvað ólíkt með þróun vináttu og virkni hennar innan og utan vinnustaðarins. Stóra spurningin er í raun hvort það sé merkjanlegur munur á vináttu á vinnustað og utan hans, og í hverju sá munur felst.

Fyrsti kafli ritgerðarinnar fjallar um þann fræðilega ramma sem notaður er til grundvallar við að svara þessum spurningum um vináttuna. Bæði eru kynntar helstu þjóðfræðikenningar sem koma við sögu sem og ýmsar kenningar um vináttu og helstu áhrifaþætti hennar. Í lok kaflans eru kynntar nokkrar rannsóknir um efnið sem nýttar verða til samanburðar og stuðnings við efnið. Í næsta kafla verður farið yfir aðferðafræði rannsóknarinnar. Einnig verður fjallað um ramma hennar, framgang og þá viðmælendur sem rætt var við. Í seinni tveimur köflunum verður efnið sett í fræðilegt samhengi út frá þeim kenningum og hugtökum sem kynnt eru í fyrri köflunum. Fyrri kaflinn skoðar efnið

út frá kenningum og rannsóknum um vináttu en sá seinni skoðar efni með gleraugum þjóðfræðinnar og kenningum hennar. Í lokin verða helstu niðurstöður rannsóknarinnar teknar saman og reynt að varpa ljósi á það hvort munur sé á vináttu innan og utan vinnustaða.

2 Kenningar, hugtök og fyrri rannsóknir

Í þessum kafla verður fyrst farið yfir þær kenningar og hugtök sem mynda fræðilegan grunn fyrir rannsóknina. Þær verða notaðar til að greina viðtölin sem tekin voru og setja efni þeirra í samhengi. Því næst verður sérkafla um vini og vináttu útfrá ýmsum fræðilegum sjónarhornum sem byggður er á sérvöldu fræðiefni sem hefur tengingu við mitt umfjöllunarefni. Að lokum verður farið yfir þær fyrri rannsóknir um vináttu á vinnustöðum sem skoðaðar voru sérstaklega fyrir rannsóknina. Greint verður frá helstu niðurstöðum þeirra og þeim áhrifaþáttum sem nýttir verða til samanburðar við úrvinnslu á viðtölunum.

2.1 Kenningar og hugtök

2.1.1 Hópar

Hópar eru eitt af lykilhugtökum þjóðfræðinnar og raunar einn af hornsteinum fræðigreinarinnar. Við erum stöðugt að skipta fólki, hlutum, atburðum, tilfinningum og menningu okkar í hina og þessa hópa, flokka, dilka og hólf. En hópar eru ekki bara hópar. Hópar eru flókið fyrirbæri sem hefur mismunandi merkingu milli fræðigreina sem og í huga fólks almennt. Þetta er eitt af þessum hugtökum sem allir vita hvað merkir en erfitt er að útskýra. Þjóðfræðin, líkt og aðrar fræðigreinar, hafa þó gert ýmsar tilraunir til að koma böndum á hugtakið.

Skilgreiningar á hópahugtakinu meðal þjóðfræðinga eru margar og mismunandi og sennilega mun aldrei verða til nein ein skilgreining sem yfirtekur allar hinar. Alan Dundes, prófessor í þjóðfræði við Berkeleyháskóla, setti fram eftirfarandi skilgreiningu á hópum (sem hann kallaði reyndar *folk*) í grein sinni *Who are the folk?*: „Hvaða hópur fólks sem er, sem deilir að minnsta kosti einum sameiginlegum þætti. Það skiptir ekki máli hvaða þáttur það er, það gæti verið starf, tungumál eða trú, en hópurinn verður að eiga sameiginlegar hefðir sem það kallar sínar eigin.“^{1,2} Barre Toelken, prófessor í þjóðfræði, lagði mikla áherslu á virkni hópa í sínum rannsóknum og talaði um þá sem virkt kerfi samskipta og hegðunar milli meðlima hópsins í samhengi við þá þætti sem hópurinn

¹ Dundes, *Interpreting folklore*, 6–7.

² Mín þýðing, upprunalegur texti: *Any group of people whatsoever who share at least one common factor. It does not matter what the linking factor is - it could be a common occupation, language or religion - but what is important is that a group formed for whatever reason will have to have some traditions which it calls its own.*

skilgreinir sig út frá.³ Dorothy Noyes, prófessor í þjóðfræði við Ohíoháskóla, kallaði hópá gjarnan lítil samfélög og lagði áherslu á tengslanet milli meðlima hópsins sem og tengsl hópsins við aðra hópá. Hugtakið hópur væri í raun sú spenna sem myndast í samspieli samskipta tengslanetanna og hvernig samfélögin endurmeta sig út frá þeim í daglegu lífi.⁴ Elliot Oring, mannfræðingur við Kaliforníuháskóla, lagði aftur á móti áherslu á þjóðfræði hópsins sem væri sterkasti þátturinn í að skilgreina hann. Til að tilheyra hópnum verður maður að tileinka sér hefðir, siði, menningu og aðra þjóðfræði hópsins.⁵ Því má segja að nálgun hvers og eins fræðimanns hafi mikið að segja um hvernig þeir skilgreina hugtakið hópur.

Alan Dundes vildi meina að meðlimir hópá þyrftu aðeins að eiga einn þátt sameiginlegan, það sem kallast þjóðfræði hópsins. Hópur geti jafnvel innihaldið aðeins tvo meðlimi þó þeir séu jafnan mun stærri.⁶ Undir þetta taka Martha C. Sims og Martine Stephens í bók sinni *Living folklore* en bæta við að hinir sameiginlegu þættir fái virkni sína í gegnum samskipti innan hópsins,⁷ og sameina þar með brot úr skilgreiningum allra hér að ofan. Allir eru í raun meðlimir í einhverjum hópum, sumir fjöldamörgum. Um leið og við fæðumst verðum við ósjálfrátt meðlimur í hópnum sem við köllum fjölskylda. Þar lærum við, gjarnan með óformlegum hætti, okkar fyrstu gildi, siði, hefðir og sögur, þjóðfræði fjölskyldunnar.⁸

Virknir hópá er það sem heldur þeim saman. Barre Toelken fjallaði ítarlega um mismunandi virkni og þjóðfræði hópá í bók sinni *The dynamics of folklore*. Hann taldi virkni hópsins vera lykilatriði í að hópurinn viðhaldi sér, miðli upplýsingum milli meðlima hópsins, kenni nýjum meðlimum hvernig hópurinn virkar og ekki síst, hjálpi hópnum að endurmeta sjálfan sig í sífellu.⁹ Það er mikilvægur þáttur í ferli hóps að hann aðlagist breyttum tímum, annars er hætta á að nýir meðlimir hætti að tengja við þjóðfræði hópsins og virknin detti niður. Í bók sinni *Folk groups and folklore genres*, lagði Elliot Oring

³ Toelken, *The dynamics of folklore*, 58.

⁴ Noyes, *Humble theory*, 47.

⁵ Oring, *Ethnic groups and ethnic folklore*, 34.

⁶ Dundes, *Interpreting folklore*, 6–7.

⁷ Sims og Stephens, *Living folklore*, 30.

⁸ Sama heimild, 31–32.

⁹ Toelken, *The dynamics of folklore*, 57.

einnig áherslu á að hópurinn sé viðurkenndur bæði af samfélaginu og meðlimunum sjálfum, þar er þjóðfræði hópsins lykilatriði.¹⁰

Í þessari viðurkenningu annarra á hópnum felst ekki síður aðgreining. Eitt af meginstefjum þjóðfræðinnar er einmitt skipting fólks og hópa í „við“ og „hinir“. Sú skipting er nátengd hópahugtakinu enda eru hópar sífellt að skilgreina sig út frá öðrum hópum til aðgreiningar.¹¹ Samanburður, sérkenni, sérstaða og sjálfstæð ímynd hópsins er hópnum mikilvæg til að hann öðlist viðurkenningu bæði innan frá og utan frá.

Vinnuhópar (e. *occupational groups*) eru ein grein hópa sem flestir tilheyra einhvern tímann á lífsleiðinni og margir meirihluta ævinnar.¹² Vinnuhópar eru sérstakir á marga vegu. Við höfum ekki alltaf val um að tilheyra slíkum hópum, þegar við byrjum í nýrri vinnu göngum við sjálfkrafa í hópinn. Þeir geta líka verið af öllum stærðum og gerðum, staðsettir hvar sem er og krefjast stundum mjög sérhæfðrar kunnáttu eða jafnvel engrar kunnáttu. Innan þeirra geta líka verið fjölmargir minni hópar með sín eigin sérkenni og þjóðfræði. Þjóðfræði þessara hópa er oft hversdagslegri en hjá öðrum hópum. Óformlegir hlutir eins og spjall í pásam, drykkur eftir vinnu, reynslusögur og gamansögur úr vinnunni geta verið mikilvægasta virkni hópsins og sterkasta límið.¹³

2.1.2 Sjálfmynd (identity)

Hugtakið sjálfmynd (e. *identity*) er mikið notað í flestum greinum félagsvísinda, þar á meðal þjóðfræði.¹⁴ Líkt og mörg önnur hugtök í félagsvísindum er engin ein skilgreining til á hugtakinu. Sjálfmynd snýst í raun um að skapa sér sérstöðu meðal þess almenna, hið sértæka innan heildar, afmarka eigin gildi, hefðir og í raun að skapa sér ímynd útávið.¹⁵ Hugtakið er byggt á orðinu *item* úr latínu sem þýðir „það sama“ og vísar í það að menn leituðu að sameiginlegum einkennum hópa og stétta í samfélaginu til aðgreiningar frá öðrum hópum.¹⁶ Því má segja að hugtakið vísi bæði í það sértæka og það sameiginlega í senn; hið sértæka meðal einstaklinga sem þeir eiga sameiginlegt með hópi fólks.

¹⁰ Oring, *Ethnic groups and ethnic folklore*, 25.

¹¹ Sims og Stephens, *Living folklore*, 38.

¹² Sama heimild, 50–51.

¹³ McCarl, *Occupational folklore*, 72–73.

¹⁴ Abrahams, *Identity*, 198.

¹⁵ Sama heimild, 198.

¹⁶ Dundes, *Folklore matters*, 3–4.

Hópar eiga einnig sína sjálfsmynd, fólk með svipaða sjálfsmynd safnast saman í hópa og myndar hið sértæka innan heildar. Flestir þeir hópar sem fólk tilheyrir í gegnum tíðina eru valkvæðir, hvort sem um er að ræða starfsgreinahópa, félagsstarf, áhugamál, stjórnsmál, trú og fleiri þætti. Þar skiptir sjálfsmynd hópsins miklu, að sjálfsmynd og ímynd hópsins samræmist okkar eigin sjálfsmynd.¹⁷ Fólk getur jafnvel reynt að losna undan tengingu við ákveðna hópa sem það tilheyrir með því að ganga í aðra hópa sem samræmast þeirra sjálfsmynd betur.¹⁸

Dundes taldi einnig að hver einstaklingur byggi ekki aðeins yfir einni sjálfsmynd heldur væru margar persónulegar- og félagslegar sjálfsmyndir í gangi hverju sinni.¹⁹ Hann setti fram hugtakið *code-switching* sem mætti útleggja sem *hlutverkaskipti* útfrá merkingunni. Hlutverkaskipti snýst um að þurfa að skipta um sjálfsmynd, eiginlega skipta um framkomu og karakter þegar fólk fer á milli hópa.²⁰ Félagsfræðingurinn Erving Goffman talaði einmitt um að setja sig í mismunandi karakter og skipta um hlutverk við þessar aðstæður, enda værum við alltaf í mismunandi hlutverkum á hverjum degi út frá aðstæðum hverju sinni.²¹

Fræðimenn hafa lengi haft áhyggjur af því að fólk eigi sífellt erfiðara með að skapa sér sjálfsmynd í nútímanum. Dundes taldi óttann við að týnast í fjöldanum, vera bara númer á blaði, verða til þess að fólk reyndi af öllum mætti að skapa sér sjálfsmynd til að vinna á móti því.²² Giddens telur endalausa valmöguleika með opnari, alþjóðlegum heimi vera vandamál við sköpun sjálfsmyndar. Gömlu, rótgrónu samfélögin með sínum hefðum og siðum eru ekki lengur helsta fyrirmynd okkar í þessum efnum heldur öfgastefnur til beggja átta í efnismenningu (eiga ekkert eða eiga allt).²³ Allra síðustu ár hefur útbreiðsla samfélagsmiðla og áhrifavalda bætt enn einni vídd í þessar hættur sjálfsmyndarinnar. Ég tel þó líklegt að maðurinn aðlagi sig þessum breyttu tímum líkt og hann hefur alltaf gert

¹⁷ Sims og Stephens, *Living folklore*, 41–43.

¹⁸ Sama heimild, 43–44.

¹⁹ Dundes, *Folklore matters*, 6.

²⁰ Dundes, *Interpreting folklore*, 9.

²¹ Goffman, *The presentation of self in everyday life*, 63–64.

²² Dundes, *Folklore matters*, 32–33.

²³ Giddens, *Modernity and self-identity*, 32–33.

þó heilu samfélögunum hafi verið umturnað og sjálfsmyndarkreppan nái ekki yfirhöndinni.

2.1.3 Hrif

Hugtakið hrif fellur í sama flokk og hugtökin hér að ofan. Það er mikið notað í félagsvísindum og er flókið og huglægt hugtak sem engin ein kenning nær yfir.²⁴ Hrif eru svoltið eins og hverfult efnahvarf sem er meiri upplifun en formfast ferli. Í bókinni *The Affect Theory Reader* gerðu nokkrir fræðimenn tilraun til þess að útskýra hugtakið á lýsandi hátt. Útskýring þeirra er á þá leið að hrif sé kraftur sem verður til mitt á milli þess að gera og að virka á mann, tímabundið eða reglulega. Þessi kraftur flæðir frá líkama til líkama (mennskra, ómennskra, hálf-mennskra)²⁵ í þeim endurómi sem sveimar um og á milli, og stundum festist hann við líkama og tilveruna í kring. Á sama tíma eru hrifin bæði þessi ómeðvitaði kraftur og það ástand sem ríkir meðan hann flæðir á milli, yfir og allt um kring.^{26,27} Þessi útskýring segir eiginlega allt sem segja þarf um hversu „óáþreifanlegt“ þetta hugtak er.

Yfirleitt er talað um hrif sem sjálfstætt fyrirbæri sem ekki megi rugla saman við tilfinningar,²⁸ hrif nái lengra en meðvituð hugsun og séu ofar tilfinningum.²⁹ Heimspekingurinn Brian Massumi vildi meina að með hrifum væru mörg skilningarvit að verki í einu sem hefðu áhrif á hvort annað, eins konar fjölskynjun.³⁰ Hrif spretta ekki upp úr engu heldur einhverju sem gerist.³¹ Fræðimenn eru einnig sammála um að hrif hafi oftast mikil áhrif á einstaklinga og hópa í skamman tíma en hverfi svo. Það er þó deilt um hversu mikið þau skilja eftir sig, ef eitthvað.³²

²⁴ Seigworth og Gregg, *An Inventory of shimmers*, 3.

²⁵ Hér er vísað til líkama sem enska orðsins „body“. Því getur líkaminn verið af holdi og blóði, efnislegur eða hálfur efnislegur og hálfur hluti af líkama af holdi og blóði, partur af mennskum líkama.

²⁶ Seigworth og Gregg, *An Inventory of shimmers*, 1–2.

²⁷ Mín þýðing, upprunalegur texti: „...affect is found in those intensities that pass body to body (human, nonhuman, part-body and otherwise), in those resonances that circulate about, between, and sometimes stick to bodies and worlds, and in the very passages or variations between these intensities and resonances themselves.“

²⁸ Watkins, *Desiring recognition, accumulating affect*, 269.

²⁹ Frykman og Frykman, *Affect and Material Culture*, 14.

³⁰ Sama heimild, 13.

³¹ Ahmed, *Happy objects*, 30.

³² Watkins, *Desiring recognition, accumulating affect*, 269.

Út frá þessum lýsingum skal engan undra að án frekari útskýringa séu flestir litlu nær um hvað ræðir. Ég tel raunar að íslenskan útskýri þetta mun betur en ýmsar heimspekilegar útskýringar. Samkvæmt Íslenskri orðabók er útskýringin á orðinu hrif „*það að hrifast*“ og bent sérstaklega á orðin *áhrif* og *hughrif*, en auk þess tekin dæmi um ýmsa aðra forliði eftir því hvað skapar hrifin. Útskýringin á hughrif er „*hrifning*“ og útskýringin á áhrif er „*það að verka eða hrífa á (einhvern eða eitthvað), verkun, áorkan*“. Einnig eru tekin dæmin „*hafa áhrif á einhvern*“ og „*verða fyrir áhrifum af einhverjum*“.³³ Þessi orð eru að mínu mati mjög lýsandi og varpa miklu skýrara ljósi á hugtakið.

Hrifkenningin hefur verið sérstaklega vinsæl í rannsóknum á listgreinum enda er þar að finna eina skýrustu mynd þessara hrifa. Hver kannast ekki við að hafa hlustað á ákveðið lag eða tónlistarmann sem talaði svo beint til manns að maður fann fyrir *áhrifum* sem maður gat ekki alveg lýst? Ef til vill hamingjutilfinning og eitthvað aðeins meira en það, óútskýrð hrif.³⁴ Þegar við upplifum hrif sem færa okkur gleði og hamingju, þá reynum við að safna að okkur því sem býr til þessi hrif og færa nær okkar umhverfi, en ýtum burt því sem okkur líkar ekki við.³⁵ Það getur til dæmis átt við um vini og vinahópa sem við annað hvort drögumst að eða ýtum frá okkur eftir því hvort við hrifumst af þeim eða ekki. Hrif geta því haft mikil áhrif á líf okkar yfir ævina þó við vitum ekki einu sinni af því.

2.2 Vinátta

Þá komum við að einu huglægasta hugtaki rannsóknarinnar, vinur. Það er nánast útilokað að eignast ekki vin eða vini í einhverri mynd á lífsleiðinni. Flest eignumst við fjöldann allan af alls konar vinum, mistengdum, misnánnum, á mismunandi forsendum, við mismunandi aðstæður og af mismunandi ástæðum. Fræðimenn hafa lengi glímt við að skilgreina hvað vinur og vinátta eru en ávallt verið í miklum vandræðum með það,³⁶ þrátt fyrir óteljandi rannsóknir á mjög mörgum fræðasviðum. Það eru ekki bara allir þessir óvissuþættir sem ég taldi hér að ofan, heldur getur það verið mjög persónubundið hvernig fólk skilgreinir sjálfst vináttu sína og út frá hverju sú skilgreining er.

³³ Íslensk netorðabók, 2019.

³⁴ Ahmed, Happy objects, 33.

³⁵ Sama heimild, 31–32.

³⁶ Pedersen og Lewis, Flexible friends?, 465–466.

Fræðimenn eru þó sammála um nokkra lykilþætti sem einkenna vináttu. Eitt helsta sérkenni vináttu er að hún er valkvæð, öfugt við til dæmis fjölskyldu og vinnufélaga.³⁷ Menn eru einnig almennt sammála um að vinir veiti hvorum öðrum stuðning á ýmsa vegu, meðal annars félagslega og tilfinningalega. Það fylgja því ákveðnar skyldur og væntingar gagnvart hvorum öðrum að verða vinur.³⁸ Eins er mikilvægt að sambandið byggist á því að gefa og þiggja, það er að þessar skyldur, væntingar og aðrir þættir virki jafnt fyrir báða.³⁹ Samkvæmt Íslenskri orðabók er skilgreiningin á vini: „Kær félagi, náinn kunningi, einhver sem hefur trúnað einhvers“.⁴⁰ Traust og trúnaður er mjög stór þáttur vináttu⁴¹ líkt og minnst er á í útskýringu orðabókarinnar. Félagsfræðingurinn Anthony Giddens bendir einnig á að ánægjan í vináttunni er í raun bundin í sambandinu sjálfu og því sem það gefur manni.⁴² Ef ánægjan hverfur hefur maður sjálfur val um að slíta sambandinu þar sem það er valkvætt og leita frekar til annarra vina.⁴³

Þó vináttan sé valkvæð er ekki þar með sagt að hún komi af sjálfu sér. Margir þættir geta haft áhrif á hvort og þá hvernig vinátta myndast. Fyrir það fyrsta verða einstaklingarnir að vera í nálægð við hvorn annan reglulega til að vinátta geti myndast, það er alger lykilþáttur.⁴⁴ En það er ekki nóg að vera í návígi við einstaklinga, fleira þarf að koma til. Einstaklingarnir verða að hafa áhuga á hvorum öðrum, að þeir hafi báðir eitthvað fram að færa sem hinn sækist eftir. Sameiginleg gildi og líkindi með hinum einstaklingnum eru áhrifamiklir þættir fyrir nánari kynni, og þá fylgja sameiginleg áhugamál gjarnan í kaupbæti með vináttunni.⁴⁵ Í beinum tengslum við þessa þætti er svo persónuleiki hins aðilans, ef okkur líkar ekki hvernig viðkomandi hegðar sér, hugsar eða persónulegar skoðanir hans er líklegt að við hverfum frá frekari kynnum.⁴⁶

³⁷ Giddens, *Modernity and self-identity*, 90; Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 465–466; Patricia M. Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 322.

³⁸ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 466.

³⁹ Allan, *Boundaries of friendship*, 236.

⁴⁰ *Íslensk netorðabók*, 2019.

⁴¹ Jamieson, *Boundaries of intimacy*, 189.

⁴² Giddens, *Modernity and self-identity*, 90.

⁴³ Sias o.fl., *Narratives of Workplace*, 327.

⁴⁴ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 290.

⁴⁵ Pahl og Pevalin, *Between family and friends*, 433.

⁴⁶ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 333–334.

Afmarkaðir þættir á lífsleiðinni geta einnig haft umtalsverð áhrif á við hverja við myndum vinasamband. Barneignir og foreldrahlutverkið geta til dæmis haft mikið að segja um hverja við umgöngumst og hvað við ræðum við annað fólk.⁴⁷ Foreldrar deila gjarnan reynslu sinni og mynda þannig tengsl og jafnvel vinskapa með tímanum. Annað áberandi tímabil er í kringum tvítugt þegar fólk er ekki búið að eignast börn og er mikið að skemmta sér.⁴⁸ Almennt hafa flestir viðburðir sem kalla á miklar breytingar áhrif á vinahóp okkar, viðburðir eins og flutningar, að skipta um vinnu, alvarleg veikindi og skilnaður. Þetta hefur yfirleitt í för með sér nýja vini en einnig að samband við gamla vini getur breyst eða jafnvel slitnað.⁴⁹

Vinátta er einmitt ferli sem er í sífelldri vinnslu og þróun. Vinátta lítur ekki sömu lögmálum og prófgráða í skóla, það er þegar maður hefur lokið prófi hefur maður öðlast réttindi sem verða ekki tekin af manni, heldur er hún stöðugt samningaferli án formlegra samningaviðræðna. Báðir aðilar þurfa að geta aðlagð sig að hvorum öðrum þannig að þeir upplifi bæði félagslegan og tilfinningalegan stuðning sem og ákveðið sjálfstæði á sama tíma.⁵⁰ Það geta komið í ljós litlir núansar í sambandinu sem fara í taugarnar á fólki sem ekki voru augljósir í upphafi og verða til þess að vináttan veitir ekki þá ánægju sem ætlast var til svo það slitnar upp úr henni.⁵¹ Einnig þarf að rækta vináttuna með reglulegum samskiptum til að hún þróist áfram, sérstaklega í upphafi. Staðreyndin er sú að flest vinátta er samkvæmt rannsóknum í raun ekki mjög varanleg.⁵²

Ferli vináttunnar frá fyrstu kynnum yfir í að vinátta hefur myndast er eflaust mjög mismunandi eftir fólki og aðstæðum. Afar áhugaverða greiningu á kynnum fólks er að finna í greininni *Technologies of hospitality* eftir félagsfræðinginn Paulu Bialski.⁵³ Greinin fjallar um kynni milli fólks sem býður öðrum að gista á sófanum sínum og þeirra sem nýta þennan ferðamáta. Þó svo að ferlið í greininni gerist á skömmum tíma, þá finnst mér það

⁴⁷ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 472.

⁴⁸ Pahl og Spencer, *Personal communities*, 208–209.

⁴⁹ Sama heimild, 208.

⁵⁰ Giddens, *Modernity and self-identity*, 95.

⁵¹ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 327.

⁵² Allan, *Boundaries of friendship*, 232–233.

⁵³ Bialski, *Technologies of hospitality*, 254–255.

á hugavert í samanburði við kynni fólks almennt og myndun vináttu, sem er ef til vill ekki ósvipað ferli.

Bíalski skiptir ferlinu í þrjú stig. Fyrsta stigið nefnir hún *kynningarstigið*. Þá hittast einstaklingarnir í fyrsta skipti og eiga sín fyrstu munnlegu samskipti, segja hvorum öðrum brot úr ævisögunni og finna sameiginleg umræðuefni og áhugamál, með öðrum orðum, sameiginlegt þjóðfræðiefni. Annað stigið er *upplýsingastigið* þar sem þeir deila upplýsingum um líf sitt, sína nánustu, um reynslu sína, upplifanir, vandamál og mistök í lífinu. Samtalið og upplýsingarnar verða persónulegri, báðir aðilar verða málgláðari, gefa meira af sér og traustið milli þeirra eykst um leið og sambandið verður nánara. Lokastigið kallar hún svo *sambandsstigið*. Þá er gesturinn að fara og báðir aðilar verða að taka ákvörðun um hvort þeir ætli að halda sambandinu áfram eða ekki. Þetta ferli finnst mér afar lýsandi fyrir þau ferli sem rannsóknir á þróun vináttu hafa lýst og raunar mjög rökrétt framvinda.

Vinur er þó ekki sama og vinur. Vinátta er misjöfn og getur verið á mörgum stigum og í misjöfnum tilgangi. Sumir vinir eru mikilvægari en aðrir, sumir hafa þekkst lengur og sumir hittast oftar.⁵⁴ Á meðan sum vinátta byggist á léttvægari tengslum gegnum hómor eða áhugamál eru önnur mun fjölbættari og dýpri þar sem tilfinningalegt samband og traust eru áberandi þættir. Á sama tíma og sumir teljast góðir félagar eru aðrir álitnir trúnaðarvinir og jafnvel sálufélagar sem geta enst ævilangt. Vinahópar einstaklinga eru þó mjög misjafnir eftir fólki. Sumir eiga mjög fáa nána vini og marga minna nána en aðrir eru með jafnari blöndu. Það er þó áhugavert að fólk virðist almennt gera sér grein fyrir því að vinátta byggir á mismunandi tilgangi og hlutverkum.⁵⁵

Anthony Giddens fjallaði um það sem hann kallaði *sönn sambönd* (e. *pure relationship*) í bók sinni *Modernity and self-identity*. Sönn sambönd byggja á sjálfum sér og því sem einstaklingarnir fá út úr því, þess vegna eru þau sönn.⁵⁶ Sönn sambönd krefjast mikillar skuldbindingar gagnvart hinum aðilanum vegna þess hversu náin þau eru og því getur reynt mjög á þau ef eitthvað kemur upp á. En skuldbindingin er ekki síður fólgin í

⁵⁴ Allan, *Boundaries of friendship*, 232.

⁵⁵ Pahl og Spencer, *Family, friends and personal communities*, 4.

⁵⁶ Giddens, *Modernity and self-identity*, 90.

því að láta á sambandið reyna ef slíkt gerist svo það endist til langframa.⁵⁷ Rannsóknir hafa einmitt sýnt að traust og trúnaður sé einn mikilvægasti þátturinn í að byggja upp náið samband við aðra, þá sem eru í innsta hring og við getum kallað bestu vini.⁵⁸

Traust er ekki eitthvað sem kemur af sjálfu sér. Traust þarf að byggja upp innan sambandsins enda tengist það oft því að deila persónulegum upplýsingum og trúnaðarsögum um sig og sína. Hinn aðilinn þarf líka að vera tilbúinn að hlusta og samþykkja þannig trúnaðinn, sem og að deila persónulegum upplýsingum til baka þegar við á. Það skapar grunvöll fyrir hreinskilin samskipti þar sem vinir geta rætt málin til enda og leyst þau í eitt skipti fyrir öll.⁵⁹ Rannsóknir sýna að þegar traust og trúnaður er svikinn reynir það mjög á sambandið sem líklega verður aldrei aftur jafn gott,⁶⁰ ef það hefur ekki í för með sér alger vinslit eins og gjarnan gerist.⁶¹

Gestrisni er annað hugtak sem einnig byggir á trausti, gestgjafinn býður fólki inn á heimili sitt, sitt einkasvæði, svæði einkalífsins. Þegar maður skoðar hugtakið gestrisni kemst maður líka að því að það eru mikil líkindi milli gestrisni og vináttu. Því er jafnvel haldið fram að myndun vináttu byggist ávallt á ákveðinni gestrisni,⁶² og því er ég algerlega sammála. Það að bjóða einhverjum inn á heimili sitt er að bjóða einhverjum inn í sitt persónulega og tilfinningalega rými, svæði þar sem við erum örugg og við leyfum okkur að vera við sjálf. Gestgjafinn vegur og metur hvort gesturinn samræmist hans sjálfsmýnd og sé velkominn. Ef gestgjafanum líkar ekki gesturinn getur hann alltaf hafnað honum og frekari heimsóknun, líkt og maður hafnar vináttu við annan einstakling.⁶³

Allt eru þetta kunnugleg stef um að deila sínu persónulega sviði með tilheyrandi trausti, nánd, sögum, reynslu og minningum. Ef gott samband myndast milli aðila er gestinum boðið oftár í heimsókn og verður jafnvel fastagestur á endanum, eða með orðum vináttunnar, besti vinur. Franski heimspekingurinn Jacques Derrida benti einnig á að gestrisni væri fólgin í því að gefa sér tíma þegar maður hefði ekki tíma, vera tilbúinn

⁵⁷ Sama heimild, 90–94.

⁵⁸ Jamieson, *Boundaries of intimacy*, 189.

⁵⁹ Giddens, *Modernity and self-identity*, 96–97.

⁶⁰ Pahl og Spencer, *Family, friends and personal communities*, 4.

⁶¹ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 334.

⁶² Bialski, *Technologies of hospitality*, 249–250.

⁶³ Sama heimild, 250–257.

að vera ekki tilbúinn, að taka á móti gestinum þegar hann væri ekki boðinn.⁶⁴ Það sama gildir um nána vini, þeir eru alltaf tilbúnir að hjálpa vini í neyð, taka á móti honum þó þeir séu ekki viðbúnir því og gefa sér tíma þó þeir hafi ekki tíma.

2.3 Fyrri rannsóknir

Rannsóknir á vinasamböndum á vinnustöðum eru gríðarmargar og spanna marga áratugi. Hins vegar eiga þær það flestar sameiginlegt að snúast að mestu leiti um hagfræðilega þætti út frá sjónarhorni fyrirtækjanna.⁶⁵ Þó fann ég þónokkrar sem fjalla mestmegnis um þá félagslegu þætti sem vinasambönd eru á vinnustaðnum, langflestar gerðar í Bandaríkjunum. Ég skoðaði sérstaklega fimm greinar sem ég taldi vera næst því viðfangsefni sem ég er að fjalla um og gefa um leið skýrustu heildarmyndina. Engin þeirra var þó með sömu nálgun og ég, að bera saman vini á vinnustað við vini utan þeirra.

Elsta rannsóknin var gerð árið 1992 í Bandaríkjunum af boðskiptafræðingunum Kennan Bridge og Leslie A. Baxter. Þessi rannsókn nefndist *Blended relationships: Friends as work associates* og var sú sem komst næst því efni sem ég er að fjalla um, en hún snéri að því að rannsaka vini sem eru einnig að vinna saman og þau vandamál sem það kann að skapa. Árið 1998 gerðu boðskiptafræðingarnir Patricia M. Sias og Daniel J. Cahill rannsóknina *From coworkers to friends: The development of peer friendships in the workplace* í Bandaríkjunum. Rannsóknin tók fyrir hvernig vinátta á vinnustöðum þróast á mismunandi stig og hvaða áhrifaþættir liggja þar að baki. Patricia M. Sias gerði svo aðra þverfaglega rannsókn í Bandaríkjunum árið 2004 með þátttöku nokkurra annarra fræðimanna undir heitinu *Narratives of workplace friendship deterioration*. Þetta er afar áhugaverð rannsókn sem kannar hvað það er sem verður til þess að vinátta dvínar eða slitnar meðal samstarfsmanna. Um leið gefur það sterkar vísbendingar hvað það er sem skiptir miklu máli í að vináttan haldi velli. *Friends at work: a comparative study of work attitudes in Seoul City Government and New Jersey State Government* er rannsókn sem gerð var árið 2008 í tveimur sambærilegum stofnunum Seoulborgar og New Jerseyborgar. Rannsóknin var gerð af Seok-Hwi Song og Dorothy Olshfski, sem bæði eru prófessorar í opinberri stjórnslu. Rannsóknin beindi sjónum að vináttu í þessum stofnunum, sérstaklega milli undirmanna og yfirmanna, og þeim jákvæðu áhrifum sem

⁶⁴ Derrida, *Acts of religion*, 360–361.

⁶⁵ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 465.

vinasamböndin kunna að hafa á bæði starfsmennina og fyrirtækin. Nýjasta rannsóknin var gerð í Danmörku af sálfræðingunum Vivi Bach Pedersen og Suzan Lewis 2012 og heitir *Flexible friends? Flexible working time arrangements, blurred work-life boundaries and friendship*. Þessi rannsókn kannaði hvernig fólk í nútímasamfélagi finnur tíma fyrir vináttu, í samfélagi þar sem mörk milli vinnu og einkalífs verða sífellt óskýrari og tíminn er takmarkaður vegna vinnunnar.

Þó viðfangsefni og nálganir þessara rannsókna séu mismunandi þá snúa þær allar að vináttu og vinnustöðum á einhvern hátt. Allar notast þær við einhvers konar blöndu af eiginlegum og meginlegum rannsóknum í aðferðafræði sinni, en þær aðferðir verða útskýrðar í næsta kafla. Margt í niðurstöðum þeirra er í beinu samhengi við aðrar niðurstöður úr rannsóknum á vinasamböndum sem voru kynntar hér að framan, en sumir þættir taka sérstaklega mið af vinnuumhverfinu sem getur haft önnur áhrif á vinasamböndin. Eitt voru þó allir fræðimennirnir sammála um, en það er að frekari rannsókna sé þörf á þessu sviði.⁶⁶ Mín rannsókn er smávægilegt framlag til að bæta úr því.

Vinnustaðir eru að sumu leiti mjög sérstakt umhverfi fyrir vináttu. Þar verja margir stórum hluta ævi sinnar og nálægðin sem er nauðsynleg til að vinátta myndist er því oft fyrir hendi.⁶⁷ En aðstæðurnar geta líka unnið gegn því að vinátta fái að þróast. Flutningur innan fyrirtækis, mismunandi verkefni með mismunandi fólki, fólk skiptir um vinnu og aðrir óvissuþættir geta hamlað því að aðstæður skapist fyrir stöðuga nálægð, innihaldsrík samskipti og góð tengsl.⁶⁸ Annað vandamál sem gjarnan er nefnt er að mismunandi ábyrgð og staða innan fyrirtækisins geti skemmt fyrir vináttu. Því sé það óheillamerki að annar aðilinn hækki í stöðu gagnvart hinum og jafningjastaða þeirra raskist, það skemmi eða endi jafnvel vináttuna.⁶⁹ Þessu eru Song og Olshfski þó ósammála og segja eina helstu niðurstöðu sína vera að vinátta milli yfirmanna og undirmanna geti verið til hagsbóta fyrir bæði starfsmenn og fyrirtækið.⁷⁰

⁶⁶ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 338; Song og Olshfski, *Friends at Work*, 165; Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 464; Bridge og Baxter, *Blended relationships*, 274.

⁶⁷ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 466.

⁶⁸ Bridge og Baxter, *Blended relationships*, 216.

⁶⁹ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 331–334; Bridge og Baxter, *Blended relationships*, 206.

⁷⁰ Song og Olshfski, *Friends at Work*, 165.

Vináttan á vinnustöðum getur einnig byrjað með vinnutengdum verkefnum sem leiða svo til meiri samskipta og aukins tilfinningalegs stuðnings ef vinátta myndast.⁷¹ Það verður oft til þess að vinnufélagar fara að ræða saman um vandamál tengd vinnunni og styðja hvorn annan í gegnum þau, og er það gjarnan lykillinn að því að vináttan þróist á hærra stig.⁷² En það getur einnig verið flókið að vera vera vinnufélagi og vinur á sama tíma þar sem vináttan krefst trausts og stuðnings. Vinnutengdir þættir eins og trúnaður gagnvart vinnunni, frammistöðumat, samkeppni um verkefni og stöður og vinskapur sem útilokar aðra geta skapað togstreitu, misskilning og óvissu milli vinanna á vinnustaðnum. Eins getur mikil nálægð orðið til þess að vinir séu of mikið saman svo það reyni á venskapinn.⁷³ Ef vináttan er hins vegar nógu þróuð og nán ætti hún að hafa aðlagast þessum hindrunum svo að vinirnir láti þær ekki hafa áhrif á sig.⁷⁴

Augljóst er að margir þættir geta haft áhrif á vináttu milli fólks og hvernig hún þróast. Slíkt stjórnast bæði af persónulegum þáttum en ekki síður af ytri aðstæðum og þeim tækifærum sem eru til staðar til að tengjast öðrum vináttuböndum. Til að rannsaka þessa þætti er gott að rýna í persónulegar skoðanir og frásagnir viðmælenda úr ólíkum áttum og greina úr þeim svörum niðurstöður sem hægt er að bera saman við þann fræðilega grunn sem fyrir er, líkt og fjallað er um í næsta kafla.

⁷¹ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 277.

⁷² Sama heimild, 273.

⁷³ Bridge og Baxter, *Blended relationships*, 203–216.

⁷⁴ Sama heimild, 222.

3 Aðferðafræði, viðtöl og viðmælendur

Í þessum kafla verður farið yfir þá aðferðafræði sem notuð var við framkvæmd rannsóknarinnar og hvernig henni var beitt við öflun gagna. Þessi gögn voru sett í samhengi við kenningar og hugtök í fyrri kafla og greindar niðurstöður úr þeim í síðari köflum. Fyrst kynnumst við aðferðum félagsvísinda við gagnaöflun, eigindlegum og meginlegum aðferðum, og hvernig þær eru framkvæmdar. Næst skoðum við rammann sem afmarkar viðfangsefni rannsóknarinnar. Því næst fjalla ég um hvernig viðtalsferlinu var háttað og þeim þáttum sem höfðu áhrif á það. Að lokum kynni ég viðmælendur mína og bakgrunn þeirra auk þess að gera grein fyrir tengslum mínum við viðmælendur.

3.1 Aðferðafræði

Tvær helstu rannsóknaraðferðirnar í félagsvísindum eru meginlegar og eigindlegar rannsóknaraðferðir. Helsti munurinn á meginlegum- og eigindlegum rannsóknum er sá að meginlegar rannsóknir byggja sínar heimildir á ýmsum tölfræðilegum upplýsingum og gögnum sem eiga það sameiginlegt að vera vera mælanlegar upplýsingar, meðan heimildir eigindlegra rannsókna byggjast á huglægum gögnum sem alla jafna eru ekki mælanleg.⁷⁵ Meginlegar rannsóknir byggja á stóru úrtaki einstaklinga meðan eigindlegar rannsóknir byggja á færri einstaklingum og mun persónulegra sjónarhorni. Meginlegar rannsóknir miða því að það fá víðari og almennari upplýsingar um samfélagið meðan eigindlegar rannsóknir sækja í persónubundnari og dýpri upplýsingar.⁷⁶

Þó svo að fólk sem vinnur með eigindlegar rannsóknir noti yfirleitt ekki tölfræðigögn er gjarnan unnið með breiða flóru gagna í slíkum rannsóknum. Það er í raun eitt helsta einkenni slíkra rannsókna að blanda saman gögnum sem varpa ljósi á líf, skoðanir, upplifun og tilfinningar einstaklinga. Þessi gögn eru svo sett í samhengi við aðra þætti einstaklingsins og samfélagið sem hann býr í.⁷⁷ Þjóðfræðingurinn Orvar Lövgren nefnir þessa aðferð *bricolage* sem mætti útleggja sem samtíningsaðferðina á íslensku.⁷⁸ Þetta geta verið gögn eins og spurningalistar, ævisögur, dagbækur, ljósmyndir og ýmsir munir. Stundum er talað um gögn í eigindlegum rannsóknum sem samansafn þess sem maður

⁷⁵ Denzin og Lincoln, Introduction, 2.

⁷⁶ Sama heimild, 5.

⁷⁷ Sama heimild, 2.

⁷⁸ Löfgren, The Black Box of Everyday Life, 79.

finnur í umhverfinu, svolítið eins og naglasúpa.⁷⁹ Efniviðurinn er það sem maður finnur á vettvangi og í umhverfinu en þegar búið er að blanda öllu mátulega saman verður úr þessi líka dýrindis súpa, eða í tilviki vísindanna, innihaldsrík rannsókn sem varpar nýju ljósi á viðfangsefnið.

Vettvangsvinna er mikilvægur þáttur í eigindlegum rannsóknum, ólíkt því sem tíðkast í megindlegum rannsóknum. Eigindlegar rannsóknir miða að því að vera í beinum tengslum við viðfangsefnið og heimildarmenn sína í sínu náttúrulega umhverfi.⁸⁰ Í formála bókarinnar *Doing interview* útskýrir ritstjórinn Uwe Flick það að eigindlegar rannsóknir miði að því að rannsaka heiminn „þarna úti“ og leita þekkingar innan frá. Einkum séu þrjár leiðir til þess: Að greina lífsreynslu fólks og hópa, greina tengsl og samskipti meðan þau eiga sér stað og greina gögn um lífsreynslu og tengsl. Með því er rannsakað hvernig fólk skilgreinir heiminn í kringum sig og hvaða þættir hafa áhrif á líf þess. Þessar upplýsingar eru svo settar í samhengi við viðfangsefnið hverju sinni og þannig öðlast maður dýpri skilning á viðfangsefninu.⁸¹

Vettvangsvinnan og bein samskipti við viðfangsefnið og einstaklinga útilokar þó ekki að verkfærum megindlegra rannsókna sé beitt í eigindlegum rannsóknum. Eins og áður sagði er eitt einkenni eigindlegra rannsókna samansafn fjölbreyttra gagna og tölfræðigögn geta vel passað í pottinn. Gagnrýnendur eigindlegra rannsókna hafa oft haldið því fram að gögnin sem notast er við séu óvísindaleg, hlutdræg og aðeins persónulegar skoðanir sem lítið mark sé takandi á. Í þeim felist enginn sannleikur eða sannanir sem séu nauðsynlegar í vísindum. Sannleikurinn er sá að þessar tvær rannsóknaraðferðir geta vel unnið saman og oft styrkt hvora aðra líkt í þeim rannsóknum sem voru til umfjöllunar í fyrri kafla. Notendur eigindlegra rannsókna hafa bent á að megindlegar rannsóknir mæli og greini hversdagslegar tengingar milli ýmissa breyta en varpi engu ljósi á ferlið bakvið þessar tengingar líkt og eigindlegar rannsóknir geri. Báðar aðferðir miði að því sama, að skilja samfélagið og viðhorf fólks til þess.⁸² Í raun má segja að eigindlegar og megindlegar rannsóknir séu sitthvor ásinn í sama grafinu, megindlegar

⁷⁹ Denzin og Lincoln, Introduction, 2.

⁸⁰ Sama heimild, 2.

⁸¹ Kvale, *Doing interviews*, x–xi.

⁸² Denzin og Lincoln, Introduction, 4.

rannsóknir eru lárétti ásinn og eigindlegar sá lóðrétti. Önnur skoðar breiddina meðan hin skoðar dýptina.

Rannsóknarviðtöl eru eitt algengasta rannsóknarverkfærið í eigindlegum rannsóknum á vettvangi, þá sérstaklega djúpvíðtöl.⁸³ Viðtöl byggja á því að fólk talar saman, deilir lífsreynslu sinni, upplifunum, skoðunum og tilfinningum í samtalsformi. Fólk er því að segja sögu sína og deila sínum heimi með sínum eigin orðum, beint til rannsakanda. Djúpvíðtöl snúast einmitt um að kafa ofan í þessa persónulegu reynslu og samfélagssýn einstaklinga, að kafa djúpt í reynsluheim fólksins og fá ítarlegar upplýsingar. Upplýsingum er safnað í formi samtals tveggja einstaklinga.⁸⁴ Djúpvíðtöl eru þó ekki venjulegt samtal heldur er um að ræða faglegt samtal sem er uppbyggt og stjórnað af rannsakandanum. Steinar Kvale, doktor í menntasálfræði, líkti rannsakandanum við eins konar handverksmann og viðtalið er þá handverk hans. Djúpvíðtöl eru því verksmíðja þekkingar þar sem báðir aðilar hjálpast að við að búa til þekkinguna.⁸⁵

Virðing, trúnaður og traust verður alltaf að vera leiðarstef í djúpvíðtölum. Mikilvægt er að viðmælandanum líði vel og staðsetning og umhverfi viðtalsins taki mið af því. Eins að faglega sé unnið úr þeim upplýsingum sem koma fram í viðtalinu og unnið úr þeim af virðingu. Um persónuleg málefni viðkomandi er að ræða sem oft eru túlkuð á opinberum vettvangi í niðurstöðum.⁸⁶ Viðmælandi verður að vera upplýstur um hvernig efnið úr viðtalinu verður meðhöndlað, unnið með það og það sett fram. Eitt af því sem hafa verður í huga er að tilvitnun í viðmælendur gefi ekki ranga mynd af viðkomandi. Þar sem talmál hefur tilhneigingu til að hafa óeðlilegt flæði á prenti, þá er orðalag viðmælenda minna stundum lítillaga lagfært í ritgerðinni án þess að frásögnin breyti um merkingu á nokkurn hátt.

Einnig verður viðmælanda að vera ljóst hvaða takmarkanir hann getur sett fram frá eigin hendi og að hann eigi alltaf rétt á því að hætta þátttöku hvenær sem hann vill. Rannsakandi hefur að sama skapi þá skildu að meta hverju sinni tilfinningaleg viðbrögð og upplifun viðmælanda og að ganga ekki of langt í spurningum sínum.⁸⁷ Ef viðtalið er

⁸³ Schmidt-Lauber, *Seeing, hearing, feeling, writing*, 561–562.

⁸⁴ Kvale og Brinkmann, *InterViews*, 1–4.

⁸⁵ Kvale, *Doing interviews*, 7.

⁸⁶ Kvale, *Doing interviews*, 8;23-24.

⁸⁷ Sama heimild, 27–29.

framkvæmt af fagmennsku og virðingu getur það virkað mjög jákvætt á viðmælandann og hann fundið fyrir jákvæðum tilfinningum eftir það, þar sem hann fékk tækifæri til að tala opinskátt um sín persónulegu málefni. Sumir hafa jafnvel fengið nýja sýn á ákveðna þætti í lífi sínu sem þeir höfðu ekki áttað sig á áður.⁸⁸ Djúpvíðtöl eru því sannarlega handverk sem krefst kunnáttu, virðingar og vandvirkni.

3.2 Rammi rannsóknar

Þar sem aðal viðfangsefni rannsóknarinnar er *vinátta* annars vegar og *vinnustaðir* hins vegar er deginum ljósara að setja verður skýran og viðeigandi ramma um verkefnið. Hvað varðar vináttuna að þá eiga flestir íbúar heimsins einhverja vini, hvort sem er á Íslandi eða annar staðar. Sömuleiðis má gera ráð fyrir að stærstur hluti fullorðinna einstaklinga sé á vinnumarkaði á Íslandi. Að sama skapi er hægt að taka ansi marga póla í hæðina hvað varðar nálgun við að velja viðmælandur og viðmið. Ein af megin forsendum eigindlegra rannsókna er að viðmælandur séu ekki of margir svo hægt sé að kafa nógu djúpt ofan í viðfangsefnið án þess að verkefnið verði óyfirtíganlegt. Eins er nauðsynlegt að afmarka rannsóknarþætti svo rannsóknin verði ekki eins og vatnsblaðra sem springur í allar áttir svo ómögulegt verði að elta alla dropana.

Rannsóknarspurningar eru í raun fyrsti lykillinn að því hvaða rammi afmarkar viðfangsefnið og viðmælandur. Út frá þeim fer maður að þrengja hringinn og finna sér markhóp viðmælenda sem henta betur en aðrir fyrir rannsóknina. Eigindlegar rannsóknir notast ekki við slembiúrtak líkt og meginlegar rannsóknir heldur er gjarnan notast við svokallað markmiðsdrifið úrtak (e. *purposive recruitment*). Markmiðsdrifið úrtak hefur það markmið að fá viðmælandur sem bæði bjóða upp á ákveðinn fjölbreytileika og mismunandi reynslu. Það hefur einnig þann kost að hægt er að endurskoða úrtakið eftir því sem verkefninu vindur fram. Úrtakið er því á sama tíma ákveðið fyrirfram og sveigjanlegt.⁸⁹

Á endanum þarf því að taka ákvarðanir um afmarkaða þætti til viðmiðunar og velja viðmælandur út frá því. Þar sem viðfangsefnið vinátta er mjög huglægt hugtak vildi ég að viðmælandur mínir gæfu ákveðna fjölbreytni, en um leið einhverja þætti sem hægt væri

⁸⁸ Sama heimild, 56.

⁸⁹ Hennink o.fl., *Qualitative research methods*, 85–86.

að bera saman. Einn af þeim þáttum sem ég taldi áhugaverðan út frá viðfangsefninu er tíminn. Því vildi ég að hluti viðmælenda minna ætti að baki nokkuð langan starfsaldur á sama vinnustað, hefðu unnið tíu ár eða lengur, en á móti að hinn hlutinn ætti skemmri starfsaldur að baki til viðmiðunar. Annar þáttur sem mér fannst áhugaverður var hvort munur væri á kynjunum hvað varðar vináttuna. Því valdi ég að hafa viðmælendur mína til helminga konur og til helminga karla. Ég þurfti einnig að ákveða hversu margir þeir ættu að vera til að fá viðunandi niðurstöðu. Út frá þessum meginþáttum taldi ég sex viðmælendur vera mátulegan fjölda. Með þessar afmörkuðu forsendur var ég kominn með mun skýrari ramma til að vinna út frá.

Það voru fleiri þættir sem ég taldi vert að hafa bak við eyrað ef mögulegt væri. Ég hugsaði meðal annars út stærð fyrirtækjanna sem viðmælendur unnu hjá og starfsmannafjölda. Menningin og starfsandi innan vinnustaða getur verið mjög mismunandi eftir því hvort um lítið eða stórt fyrirtæki er að ræða. Að sama skapi vildi ég halda ákveðinni fjölbreytni í starfsvettvangi fyrirtækjanna. Vinnuaðstæður og vinnumenning getur verið æði misjöfn eftir því í hvað atvinnugeira menn vinna. Búseta viðmælenda var líka breyta sem ég horfði til. Sérstaklega vildi ég hafa að minnsta kosti einn viðmælenda sem byggi fjarri Suð-Vesturhorninu til að fá ákveðið landsbyggðarsjónarhorn inn í rannsóknina. Það voru því ýmis praktísk bakgrunnsatriði sem höfðu áhrif á val mitt á viðmælendum. Þegar allir þessir þættir komu saman var kominn rammi utan um rannsóknina sem bauð upp á markmiðsdrifið úrtak sem þó var sveigjanlegt og hægt að endurskoða hvenær sem er í ferlinu.

3.3 Viðtalsferli

Viðtalsrannsóknir eru ákveðið ferli sem þarf bæði undirbúning og ákveðinn sveigjanleika meðan á því stendur eins og komið hefur fram. Það er einnig lifandi ferli þar sem rannsakandi þarf bæði að hafa kunnáttu og þekkingu til að meta aðstæður hverju sinni og taka á þeim vandamálum sem kunna að koma upp. Það eru líka margir þættir í rannsókninni sem þarf sífellt að meta út frá tilganginum og jafnvel endurmeta. Þetta á við um viðmælendur, aðstæður, aðferðir, spurningar og nálganir. Nýjar og stundum óvæntar upplýsingar geta jafnvel fært verkefni inn á aðrar brautir svo það breyti algerlega um stefnu. Rannsakandinn þarf sífellt að vera að greina, meta og gagnrýna verkefnið í heild sinni.

Þar sem mín rannsókn snýst um mjög persónulegt málefni, vináttu, þá var að ýmsu að hyggja í rannsóknarferlinu. Margar af þeim siðferðisvörðum sem minnst var á hér að framan áttu við í rannsókninni til að viðunandi virðing og trúnaður væri tryggður. Einnig var umræðan um tengsl vináttu við vinnustaðinn nokkuð persónulegt mál þar sem erfitt getur reynst að tjá sig um bæði vinnustaðinn og vinnufélagana á persónulegum nótum án þess að skaða eigin hagsmuni eða virðingu sína gagnvart vinnufélögum.

Þó svo að þjóðfræðingar reyni að vera sem næst náttúrulegu umhverfi viðmælenda sinna út frá viðfangsefni hverju sinni, þá taldi ég ekki ráðlegt að taka viðtölin á vinnustöðum viðmælendanna, nema þá eftir að vinnudegi lauk eins og var raunin með tvo viðmælendur mína. Það væri án efa illa séð af vinnuveitendum að starfsfólk væri að sinna persónulegum erindum í vinnunni í um klukkustund eða jafnvel lengur og því var viðbúið að viðmælendunum liði ekki vel að veita viðtal við slíkar aðstæður. Einnig er hætt við að þeim þætti óþægilegt að ræða um vinnustaðinn og samstarfsfélaga meðan umrætt fólk og jafnvel yfirmenn væru nálægt.

Ég bað viðmælendur sjálfa um að velja staðsetningu þar sem þeim liði vel með þeim fyrirvara að ekki mætti vera of mikil læti eða ónæði svo það myndi ekki valda viðmælenda truflun eða gera úrvinnslu úr upptökunni erfiða. Aðeins einu sinni valdi ég staðsetninguna sjálfur. Það var vegna þess að viðmælandinn var aðeins part úr degi í Reykjavík meðan hún millilenti úr utanlandsferð á leið heim til sín á Neskaupstað. Ég valdi að taka viðtalið í Odda, einu af húsum Háskóla Íslands. Ég hefði hins vegar átt að kanna aðstæður betur fyrir viðtalið því þó það væri laugardagur og fáir í skólanum þá vorum við staðsett við salerni auk þess sem kennsla var í næstu stofu og fólk að labba inn og út úr stofunni. Einnig voru smá læti á næsta borði. Þó að þessir þættir hafi á endanum ekki haft teljandi áhrif þá ollu þeir truflun öðru hvoru á flæðinu í viðtalinu. Önnur viðtöl gengu vel, fyrir utan það að smá truflun varð á viðtali sem ég tók í Þjóðarbókhöðunni þegar tilkynnt var um lokun innan skamms tíma. Bæði ég og viðmælandi minn létum það ekki á okkur fá og kláruðum viðtalið í rólegheitunum.

Mikilvægur þáttur í trausti og virðingu milli rannsakanda og viðmælenda er að viðmælandinn viti nokkurn veginn hvernig viðtalið gengur fyrir sig, hvernig farið verður með upplýsingarnar, upptökurnar og hvað rétt hann hefur um framgang viðtalsins og

umræðurnar í því.⁹⁰ Ég hef alltaf haft það fyrir reglu í mínum viðtölum í þjóðfræði að veita viðmælanda þessar upplýsingar fyrir viðtalið. Ég tek sérstaklega fram að ég muni mögulega vitna beint í viðmælandann úr efni viðtalsins, þó aldrei án þess að meta réttmæti þess út frá afleiðingum fyrir viðmælandann ef efnið er sérstaklega viðkvæmt. Ég legg líka áherslu á það að viðmælendum mínum sé frjálst að neita að svara hvaða spurningu sem er án allra athugasemda frá mér og að þeir hafi rétt á að undanskilja efni frá notkun ef þeir vilja ekki að það sé notað. Þetta tel ég vera mikilvægt svo viðmælendum líði vel og finni fyrir öryggi gagnvart mér meðan á viðtalinu stendur. Einnig er líklegra að þeir leyfi sér frekar að tala opinskátt í þeirri vissu að geta alltaf hugsað um það eftir hvort þeir þurfi að draga eitthvað undan.

Það er skemmst frá að segja að enginn viðmælanda minna taldi hann þurfa að takmarka notkun á efni sínu. Allir voru þeir mjög sáttir við viðtölin og fannst efnið áhugavert. Ég endaði öll viðtölin á því að gefa viðmælendum mínum tækifæri á að bæta við sínum persónulegu hugsunum um efnið ef þeir vildu. Sumir nýttu sér það og þar fékk ég oft mjög áhugaverðar upplýsingar. Jafnvel deildu viðmælendur því að þeir hefðu uppgötvað nýtt sjónarhorn á viðfangsefnið en það er þekkt upplifun viðmælanda eftir vel heppnuð viðtöl eins og áður hefur verið rætt.⁹¹

Rannsakandi verður að vera viðbúinn ýmsum óvæntum atburðum líkt og áður hefur verið rætt. Eins er jafn mikilvægt að honum líði vel og sé öruggur í umhverfinu meðan vettvangsvinnan og viðtölin fara fram. Þegar rannsóknin var komin vel af stað og ég var búinn að taka viðtöl við fjóra viðmælendur kom nokkuð óvænt andlát upp á í fjölskyldunni. Þetta varð til þess að rannsóknin var sett á ís í nokkra mánuði að mestu. Síðustu viðtölin voru því ekki tekin fyrr en um hálfu ári seinna. Ég sat ekki algerlega auðum höndum þennan tíma heldur var ég sífellt að huga að frekari vinnu í rannsókninni og vinna úr efninu sem ég hafði þegar safnað. Eigindlegar rannsóknir eru lifandi ferli og í úrvinnslunni á efninu komst ég að því að það kæmi sér vel að taka tvö viðtöl í viðbót eins og ég hafði áætlað í upphafi.⁹² Ég velti reglulega fyrir mér hugsanlegum viðmælendum meðfram úrvinnslu gagnanna. Þegar rannsóknin var komin í fullan gang aftur var ég bæði

⁹⁰ Kvale, *Doing interviews*, 24-29 .

⁹¹ Sama heimild, 56.

⁹² Hennink o.fl., *Qualitative research methods*, 85–88.

tilbúinn til að taka fleiri viðtöl og velja síðustu tvo viðmælendurna út frá ramma rannsóknarinnar og fyrirbyggjandi efni úr fyrri viðtölum.

3.4 Viðmælendur

Viðmælendur mínir voru valdir út frá viðfangsefni rannsóknarinnar og þeim ramma sem ég setti mér fyrir hana. Líkt og nauðsynlegt er í viðtalsrannsóknum þurfti að velja vel fyrir sér hvaða einstaklingar hentuðu fyrir rannsóknina og tilgang hennar. Suma viðmælendur þekkti ég vel en aðra minna og einn lítið sem ekkert. Viðmælendalistinn var mjög lifandi í öllu ferlinu og margir af þeim sem ég hafði íhugað að tala við var skipt út fyrir aðra sem ég taldi henta betur. Var það ekki gert sökum þess að ég taldi þá styrkja betur fyrirfram hugmyndir um niðurstöðuna heldur þössuðu þeir betur til að fá fjölbreyttari sýn á þætti sem ég vildi skoða nánar.

Gústav Þór Stolzenwald

Fyrsti viðmælandi minn var Gústav Þór Stolzenwald. Gústav er 63 ára, menntaður símvirki sem er búsettur á Selfossi. Gústav starfar við tækniþjónustu hjá fjarskiptafyrirtækinu Vodafone og hefur unnið þar í fjórtán ár. Tengsl mín við Gústav er í gegnum sameiginlegt áhugamál en við störfum báðir í sama áhugaleikfélagi. Þar höfum við unnið nokkuð saman, setið saman í stjórn en einnig erum við ágætis kunningjar fyrir utan leikfélagið. Raunar búum við í sömu götu í dag og hittumst öðru hvoru og spjöllum saman.

Ástæða þess að ég valdi Gústav sem viðmælanda var sú að hann hefur unnið lengi í sama fyrirtæki en einnig hefur hann unnið mikið í tugi ára í litlum vinnuflokkum sem ferðast um landið í starfi sínu, týpísk karlastörf. Eins er fyrirtækið stórt og því mikill fjöldi starfsmanna, um nokkur hundruð, sem ég taldi áhugaverða breytta. Að auki er hann alinn upp í sveit en hefur lengst af búið í Reykjavík og á Selfossi, breyta sem ég taldi mögulega geta haft áhrif. Viðtalið var tekið inn í stofu á heimili Gústavs snemma í október 2018 og tók um 1 klukkutíma og 10 mínútur.

Ingveldur Lára Þórðardóttir

Ingveldur Lára Þórðardóttir var viðmælandi númer tvö, kölluð Inga dagsdaglega. Ingveldur er 53 ára og búsett í Reykjavík líkt og hún hefur gert mestan hluta ævinnar. Ingveldur er með kennara- og sálfræðimenntun en vinnur sem skrifstofustjóri hjá Slökkviliði höfuðborgarsvæðisins og hefur gert í átján ár. Kynni mín af Ingveldi eru einnig

í gegnum áhugaleikfélög en hún hefur starfað með áhugaleikfélagi á Höfuðborgarsvæðinu um nokkurt skeið. Við höfum sömuleiðis settið saman námskeið tengd leiklist.

Ingveldur vinnur á afar áhugaverðum og stórum vinnustað með um 180 starfsmenn. Slökkviliðsstöð er sérstakur vinnustaður þar sem bæði er mjög skýr valdastrúktúr en sömuleiðis þarf að ríkja mikið traust og nán samvinna í krefjandi starfi. Þó Ingveldur vinni á skrifstofunni er forvitnilegt að skoða bæði hennar samskipti við aðra starfsmenn og einnig tengsl annarra á vinnustaðnum. Þá er áhugavert að hún er kona á vinnustað þar sem mikill meirihluti starfsmanna eru karlmenn. Viðtalið við Ingveldi var tekið í lok október 2018 í eldhúsinu á heimili Ingveldar og tók um 54 mínútur.

Einar Haraldsson

Þriðji viðmælandi minn var Einar Haraldsson. Einar er 34 ára og búsettur í Kópavogi, lærður tölvunarfræðingur og vinnur sem prófari hjá fyrirtækinu LS Retail. LS Retail er alþjóðlegt tækniþróunarfyrirtæki í dag en Einar vinnur í starfsstöð þess hér á Íslandi þar sem vinna um 100 manns. Hann vinnur þó í vinnuteymi þar sem eru um sjö starfsmenn að vinna saman dags daglega. Einar þekki ég í raun ekki neitt og hef engin tengsl við hann önnur en þau að sambýliskona mín vinnur með honum í vinnuteymi og hún benti mér hann sem viðmælanda. Ég hafði aðeins hitt hann einu sinni áður en ég tók viðtalið við hann.

Einar hefur unnið í um þrjú og hálf á hjá fyrirtækinu en það var ein af þeim áhugaverðu breytum sem ég sóttist eftir í viðtalinu við hann, ekki mjög langur starfsaldur hjá fyrirtækinu. Eins voru áhugaverðir þættir eins og að fyrirtækið væri alþjóðlegt og að starfsmenn væru nokkuð margir (á starfsstöðinni á Íslandi) en viðmælandinn að vinna í litlu teymi. Viðtalið við Einar var tekið í byrjun nóvember 2018 í fundarherbergi á vinnustað Einars eftir að vinnudegi lauk og tók um 35 mínútur.

Þórfriður Soffía Þórarinsdóttir

Þórfriður Soffía Þórarinsdóttir var fjórði viðmælandinn. Þórfriður er 35 ára kennari við grunnskólann á Neskaupstað. Hún hefur allt tíð búið á Neskaupstað utan nokkurra námsára. Þórfriður hefur starfað við grunnskólann í átta ár en þar starfa um 50 manns. Auk þess starfar hún sem sjúkraflutningamaður í hlutastarfi, en sá starfsvettvangur var ekki sérstaklega til umræðu í viðtalinu. Þórfriður starfar með áhugaleikfélagi á

Neskaupstað og tengsl mín við hana eru í gegnum áhugaleikfélögin. Einnig höfum við sótt námskeið í sama leiklistarskóla.

Þórfriður vinnur á nokkuð fámennum vinnustað miðað við flesta aðra viðmælendur mína, auk þess að vera í miklum beinum samskiptum við aðeins örfá aðra starfsmenn dagsdaglega í vinnu sinni. Hún býr einnig fjarri Höfuðborgarsvæðinu, breyta sem ég taldi nauðsynlegt að hafa með í rannsókninni. Viðtalið var tekið í byggingunni Odda við Háskóla Íslands í nóvember 2018 og tók um 35 mínútur.

Smári Kristján Magnússon

Fimmti viðmælandi minn var Smári Kristján Magnússon. Smári er 35 ára og býr á Selfossi en er ættaður og uppalinn í Hrunamannahrepp, sem er sveit í Árnessýslu. Smári er verslunarstjóri og sölumaður hjá Steypustöðinni á starfsstöð fyrirtækisins á Selfossi, en þar hefur hann unnið í sex ár. Smári er uppalinn í nágrennasveit minni en helstu kynni okkar eru þó í gegnum fótbolta, þar sem við vorum í sama fótboltaliði í nokkur ár. Einnig er Smári sambýlismaður vinkonu minnar en ég hef þó haft lítil samskipti við hann síðustu ár. Við Smári eigum auk þess sameiginlegan vin sem vinnur á Steypustöðinni með Smára.

Vinnustaður Smára er áhugaverður fyrir margar sakir. Á starfsstöðinni á Selfossi vinna aðeins fimmtán manns og þetta því minnsti vinnustaðurinn sem um ræðir í viðtölunum. Þar vinna aðeins karlmenn og nánast allir viðskiptavinir eru sömuleiðis karlkyns iðnaðarmenn, enda um þjónustufyrirtæki í iðnaði að ræða. Fyrirtækið er því í öðrum atvinnugeira en allir hinir vinnustaðirnir. Sveitauppruni Smára er enn einn þáttur sem er ólíkur flestum hinum viðmælendunum. Ég tók viðtal við Smára á vinnustað hans að kvöldi eftir vinnudag um miðjan maí 2019 og tók það um 40 mínútur.

Arna Björk Þorsteinsdóttir

Síðasti viðmælandinn var Arna Björk Þorsteinsdóttir, dagsdaglega kölluð Björk. Björk er 59 ára og búsett í Mosfellsbæ en ættuð úr Reykjavík. Björk er menntuð sem fósra, búfræðingur og landfræðingur og vinnur hjá Landgræðslu Íslands. Þar hefur Björk unnið í tuttuguogéitt ár, nánast allan sinn starfsferil. Björk er móðursystir sambýliskonu minnar og þaðan koma tengsl mín við Björk, en í raun þekkti ég hana ekki mikið fyrir viðtalið.

Sú staðreynd að Björk hefur nánast aldrei unnið annar staðar en hjá Landgræðslunni er mjög áhugaverð breyta fyrir rannsóknina. Einnig vinna aðeins um fimmtíu manns hjá Landgræðslunni og dagleg samskipti hennar eru aðeins við um tíu til fimmtán manns.

Björk bjó um tíu ára tímabil á Hellu í tengslum við vinnuna og þar kemur áhugaverð breyta um flutning í tengslum við vinnu inn í rannsóknina og þau samskipti sem því fylgja. Viðtalið við Björk var tekið í Þjóðarbókhöðunni í lok maí 2019 og tók um 1 klukkustund.

4 Vinátta innan og utan vinnustaða

Í þessum kafla verður vinátta viðmælenda minna sett í fókus og ýmsir þættir hennar settir í samhengi við fræðilegar rannsóknir. Fyrst verður fjallað um vináttu á vinnustöðum viðmælenda, hvernig hún myndast og helstu áhrifaþætti hennar. Næst verður fjallað um aðra vini viðmælenda sem eru ótengdir vinnustaðnum. Að lokum verða niðurstöður þessara ólíku vinasambanda bornar saman í stuttri samantekt en auk þess verða niðurstöðurnar settar í samhengi við fyrri rannsóknir.

4.1 Vinir á vinnustaðnum

Líkt og áður hefur verið lýst eru ýmsir þættir sem ráða því hvort og þá hvernig vinskapur myndast milli fólks á vinnustöðum. Þar hefur nálægðin við annað fólk mikið að segja og er í raun fyrsta skrefið í vináttuferlinu.⁹³ Með nálægðinni skapast tækifæri til að eiga í samskiptum sem geta á endanum leitt til sterkra vináttubanda ef aðstæður bjóða upp á það. Stór hluti fólks eyðir um átta klukkustundum á hverjum virkum degi með sama fólkinu í vinnunni og því ræðir það ýmislegt sín á milli, þá sérstaklega þeir starfsmenn sem vinna næst hver öðrum.⁹⁴ Með tímanum verða þessi samskipti afslappaðri og einstaklingarnir fara að deila meiri upplýsingum úr persónulegu lífi og finna sameiginlegt umræðuefni líkt og áhugamál, ferðalög og barnauppleði eins og Einar lýsir í samskiptum sínum við sessunaut sinn í vinnunni.⁹⁵ Þessi samskipti tilheyra yfirleitt *kynningarstiginu* sem Paula Bialski lýsti í rannsókn sinni á sófasamfélaginu.⁹⁶

Nálægðin er þó ekki nóg til að samskiptin séu opin og virk. Aðstæður þurfa að vera til staðar svo samskiptin hvetji til nánari kynna.⁹⁷ Björk vinnur hjá Landgræðslunni sem hefur höfuðstöðvar í Reykjavík en einnig starfsstöð í Gunnarsholti á Rangárvöllum. Sömuleiðis vinna sumir samstarfsmenn hennar víða um land. Henni finnst afar mikilvægt að þeir sem vinna utan Reykjavíkur komi öðru hvoru í höfuðstöðvannar svo allir starfsmenn geti verið í beinum samskiptum. Þannig haldi hún sambandi við vini og kunningja innan fyrirtækisins og kynnist starfsfólkinu sem vinni utan höfuðstöðvanna.⁹⁸ Þegar vinnustaðurinn stækkar

⁹³ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 290.

⁹⁴ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 466.

⁹⁵ FEH 18/3.

⁹⁶ Bialski, *Technologies of hospitality*, 254.

⁹⁷ Bridge og Baxter, *Blended relationships*, 216.

⁹⁸ FEH 19/6.

getur persónuleg tenging við starfsfólkið orðið erfið eins og Gústav lýsir hjá Vodafone, sem telur mörg hundruð starfsmenn í dag:

Það [er] orðið bara of stórt. Einhver staðar hefur þetta farið yfir einhverja stærð, fólk þekkist bara ekki eins og [áður]. Þetta á bara ekki bara við mig, ég sé það bara að fólk gengur meira án þess að segja góðan daginn heldur en það gerði sko eða hæ. Menn eru að ferðast upp og niður stigana og menn eru ekki að heilsast sko. Það er svona, það var ekki sko.⁹⁹

Þetta hefur augljóslega breyst til hins verra að mati Gústavs og Inga hefur sömu sögu að segja frá slökkviliðinu, hún nær ekki að kynnst öllum starfsmönnum og þykir það mjög miður.¹⁰⁰

Það er raunar áberandi að allir eldri viðmælendurnir leggja mikla áherslu á að vera í munnlegum samskiptum við samstarfsmenn sína, og því augljóslega mjög mikilvæg leið fyrir þau þrjú til að kynnst fólki og mynda tengsl. En það er ekki bara stærð fyrirtækjanna sem getur hamlað slíkum samskiptum. Tækni nútímans þvælist oft fyrir og kemur í veg fyrir eðlileg samskipti. Fræðimenn hafa deilt um áhrif tækninnar, sumir vilja meina að hún minnki líkur á að vinátta myndist milli fólks en aðrir segja að fólk aðlagist með tímanum og finni aðrar leiðir.¹⁰¹ Gústav minnst sérstaklega á notkun snjallsíma. Það geti reynst þrautinni þyngra ná athygli manna í kaffitímum þar sem allir eru uppteknir í símunum. Hann sitji jafnvel frekar einn á borði en að setjast hjá þessu fólki.¹⁰² Erwin Goffman tekur álíka hegðun fyrir í bók sinni *Interaction ritual*, þegar hlustandinn heldur ekki fókus heldur er upptekinn við að hugsa um annað og getur því ekki tekið þátt í samtalinu. Þá er eðlilegt að hinn aðilinn taki því sem óviðeigandi hegðun og jafnvel móðgun.¹⁰³ Einar aftur móti, yngsti viðmælandinn, er sáttur við að eiga flest sín vinnutengd samskipti í gegnum tölvu, en „ef þetta er eitthvað sem krefst þess að standa upp og svona þá gerir maður það, lætur sig hafa það“.¹⁰⁴

Þróun og viðhald vináttu er alltaf ákveðnar óformlegar samningaviðræður. Stundum er talað um að fólk smelli saman frá fyrsta augnabliki en oftast en ekki gefur fólk ákveðinn

⁹⁹ FEH 18/1.

¹⁰⁰ FEH 18/2.

¹⁰¹ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 291.

¹⁰² FEH 18/1.

¹⁰³ Goffman, *Interaction ritual*, 123–125.

¹⁰⁴ FEH 18/3.

reynslutíma.¹⁰⁵ Fleiri en einn viðmælenda minna töluðu um þessa von um að einstaklingar verði vinir þeirra með tímanum en maður þurfi að veita og meta einstaklinginn. Smári talaði um einn sem væri nýlega byrjaður að vinna með honum „en hann er vænlegur“.¹⁰⁶ Annað hvort myndast vináttan með tímanum eða jafnvel kemur í ljós að manni líki ekki nægilega við viðkomandi til að taka kynnin á vinastigið. Eins og Goffman talar um þá býr maður til mynd af einstaklingum út frá ákveðum upplýsingum og atferli en fyllir svo upp í myndina sjálfur. Sú mynd getur verið kolröng¹⁰⁷ líkt og bæði Smári og Björk minnst á.¹⁰⁸ Til að fá þessa réttu mynd af einstaklingnum er haldið inn á *upplýsingastigið* í kenningu Bialski þar sem fólk deilir með sér ýmsum upplýsingum úr ævi sinni og sinna nánustu, reynslu, upplifunum og erfiðleikum.¹⁰⁹ Þessar upplýsingar fylla inn í eyður á myndinni af einstaklingnum en auk þess spilar hegðun og atferli hans þar stórt hlutverk.¹¹⁰ Líkt og með gestrisnina þarf að meta hvort viðkomandi sé velkominn, í þessu tilfalli inn í persónulegt líf manns.

Sameiginlegir eiginleikar, gildi og persónuleiki geta haft mikið að segja um hvernig sambandið verður milli einstaklinga.¹¹¹ Þar nefndu viðmælendur þætti eins og húnur, lífsskoðanir,¹¹² skapgerð og traust karaktereinkenni.¹¹³ Þó svo að þessir eiginleikar komi í veg fyrir nánari kynni þarf það ekki að þýða að fólk líki illa við viðkomandi, það sér einfaldlega ekki fram á að kynnin þróist á hærra stig.¹¹⁴ Viðmælendur mínir voru jafnvel vel meðvitaðir um að tengslin voru á ákveðnu stigi sem hentaði báðum aðilum en ekki ætlast til þess að þau yrðu nánari þrátt fyrir að vera góð:

Hversu gott er að hitta allt þetta fólk aftur, að alltaf þegar að maður er hitta einhverja sem maður hefur sem sagt verið að vinna með eða einhver staðar rekist á í lífinu, að það er þessi gleði sem að kviknar aftur við samskiptin, sem þýðir að þau hafa verið góð en þau hafa ekkert endilega náð að fara upp á hátt vinalevel fyrir það.¹¹⁵

¹⁰⁵ FEH 19/6.

¹⁰⁶ FEH 19/5.

¹⁰⁷ Goffman, *The presentation of self in everyday life*, 2.

¹⁰⁸ FEH 19/5; FEH 19/6.

¹⁰⁹ Bialski, *Technologies of hospitality*, 255.

¹¹⁰ Goffman, *The presentation of self in everyday life*, 2.

¹¹¹ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 323.

¹¹² FEH 19/5.

¹¹³ FEH 18/2.

¹¹⁴ FEH 19/5.

¹¹⁵ FEH 18/1.

Ánægjan er til staðar í samskiptunum þó þau séu ekki á djúpu persónulegu stigi. En stundum er munurinn svo mikill að fólk jafnvel forðast að umgangast viðkomandi: „Sumir eru bara stórfurðulegir, ég nenni ekki að hlusta á þá“.¹¹⁶ Í þeim tilvikum er ánægjan lítil sem engin í samskiptunum og engin vinátta í boði, viðkomandi er ekki velkomin í heimsókn í einkalífið.

Vinátta og tengsl geta einmitt haft mismunandi hlutverk í lífi fólks. Ray Pahl og Liz Spencer hafa notast við hugtakið *persónulegt samfélag* (e. *personal community*) í rannsóknnum sínum á tengslum og vinasamböndum fólks. Samkvæmt kenningunni setur fólk ákveðin sambönd og vini í fókus hverju sinni út frá mikilvægi þeirra á hverjum tíma. Fólk getur tilheyrt þessu persónulega samfélagi af ýmsum mismunandi ástæðum og haft mismunandi tilgang.¹¹⁷ Þegar aðstæður breytast geta sumir dottið út úr persónulega samfélaginu en aðrir komið í staðinn, þó svo að vináttan sé enn til staðar. Sumir viðmælendanna sáu bæði fyrir að ákveðin sambönd myndu halda sér betur en önnur þegar á liði¹¹⁸ og oft snérust þau um þann stuðning og aðstoð sem vinirnir veittu hvorum öðrum.¹¹⁹ Sá stuðningur gat jafnvel verið mjög mikilvægur á ákveðnum æviskeiðum líkt og Björk talar um þegar hún bjó á Hellu um tíma:

Kynntumst í vinnunni, svo náttúrulega bara að þetta er lítið þorp og svona. Og líka það að við erum aðkomufólk mikið, þetta var bara svona aðkomufólk sem að rottaði sig saman þarna í þorpinu, svona sem að gerist stundum. Maður nær ekki sambandi kannski við gamla samfélagið og þá verða svona vinahópar. Það var bara, mjög mikilvægur hópur sem að ég hef alveg samband við ennþá.¹²⁰

Björk hefur síðan þá flutt aftur á Höfuðborgarsvæðið svo þessir vinir eru ekki í eins miklum fókus í hennar lífi í dag þó svo að tvær vinkonur úr hópnum standi henni enn nærri.

Gústav telur vináttuna raunar frekar endurspeglast í því sem fólk geri utan vinnunnar og þeim áhugamálum og félagsskap sem vinirnir taka þátt í saman, frekar en samskiptum á vinnustaðnum. Hann hafi enda oft dregið þá inn í sín áhugamál eða stofnað til þeirra sérstaklega með vinnufélögum sínum. Þar kynnist fólk betur og njóti betur samverunnar

¹¹⁶ FEH 19/5.

¹¹⁷ Pahl og Spencer, *Personal communities*, 204–205.

¹¹⁸ FEH 18/1.

¹¹⁹ FEH 19/5.

¹²⁰ FEH 19/6.

með hvort öðru.¹²¹ Það er í takt við ýmsar rannsóknir, með slíkum samskiptum búi fólk til sameiginlega reynslu og minningar saman.¹²² Fólk lýsi jafnvel vináttu sinni með því að lýsa samskiptum sínum við vinina gegnum áhugamálin og félagsstarf utan vinnunnar.¹²³

Pahl og Spencer hafa einnig tekið sérstaklega fyrir mikla breytingar í lífi fólks og áhrif þeirra á tengsl og vináttu. Stórir viðburðir líkt og flutningar, tilfærsla í vinnu eða jafnvel að skipta um vinnustað getur haft mjög mikil áhrif á vinahóp fólks. Mjög algengt er að vinátta dofni eða slitni við slíkar breytingar en ný vinátta komi í staðinn.¹²⁴ Björk lýsir einmitt hvernig sambandið við suma vinina í vinnunni breyttist við flutninginn frá Hellu:

Fólk hefur fjarlægst aftur ... og svo hefur það svona minnkað bara við það að ég flutti í bæinn. Þá ósjálfrátt var það nándin að vera á næstu skrifstofu sem að olli frekar að maður náði saman, heldur en að það héldist, þú veist, frá Reykjavík til Gunnarsholts.¹²⁵

Fleiri viðmælendur minnast á að vera ekki í samskiptum við vini sem þeir áttu á fyrri vinnustöðum¹²⁶ eða sjá ekki fram á að halda áfram að hitta þá þegar þau hætta á vinnustaðnum.¹²⁷ Gústav segist halda sambandi við nokkra af fyrri vinnufélögum, en það reyni ekki fyrir alvöru á vináttuna fyrr en fólk hætti að vinna saman. Þá sjái maður hverjir standa manni nær en aðrir.¹²⁸

Það eru einmitt oft þessi samskipti sem ná út fyrir vinnustaðinn og vinnurammann sem skilgreina á milli vina og kunningja, auk þess sem persónuleg nánd er ekki eins mikil í samskiptunum.¹²⁹ Kennan Bridge og Leslie A. Baxter lýstu kunningjum sem persónulegum samskiptum sem skortir nándina.¹³⁰ Pahl og Spencer kölluðu þetta hinn venjulega flokk vina sem yfirleitt eiga einfaldan vinskap og eru oft nágrennar, vinnufélagar, skemmtilegir karakterar og/eða einhverjir sem skiptast á litlum greiðum.¹³¹

¹²¹ FEH 18/1.

¹²² Jamieson, *Boundaries of intimacy*, 199–200.

¹²³ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 472.

¹²⁴ Pahl og Spencer, *Personal communities*, 208–209.

¹²⁵ FEH 19/6.

¹²⁶ FEH 19/5.

¹²⁷ FEH 18/2.

¹²⁸ FEH 18/1.

¹²⁹ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 284.

¹³⁰ Bridge og Baxter, *Blended relationships*, 202.

¹³¹ Pahl og Spencer, *Personal communities*, 207–208.

Vinir sem standa manni nær eru hins vegar fólk sem maður sækist eftir að hitta sérstaklega og eiga góðar og mikilvægar stundir með.¹³² Nokkrir viðmælendanna töluðu einmitt um að vinir á vinnustaðnum voru yfirleitt fáir útvaldir en þau áttu fjöldann allan af kunningjum.¹³³ Eins og Inga orðar það: „Ég tengi rosalega sterkt við marga þarna ... ég á marga svona góða spjallvini“.¹³⁴ Bæði Einar og Gústav tala um að samskiptin við þessa kunningja séu lítil sem engin utan vinnu, og þegar þeir hætti að vinna saman þá týnast þeir bara.¹³⁵

Gústav talar einnig um að það sem hann geri með kunningjunum úr vinnunni tengi hann við vinnuna á einhvern hátt á meðan hann telur vini sína vera utan við það samhengi, jafnvel þó hann sé að vinna með þeim. Eins kallaði hann vinina sem hann umgengst mikið hverju sinni *ræktarvini*, vinir sem hann er að rækja hverju sinni. Hann eigi svo aðra góða vini sem hann er þó ekki að rækta eins mikið, en finnur hve góð vináttan þegar hann hittir þá.¹³⁶ Fólk gerir sér einmitt bæði grein fyrir því að vináttan getur verið á mismunandi stigum og að hún sé ræktuð mis mikið eftir aðstæðum.¹³⁷ Fólk dregur oft skýr mörk milli mismunandi vináttu, sérstaklega um þá sem standa manni næst og manni líður best með. Björk til dæmist segir vini sína skiptast í tvö til þrjú stig og eiga alveg sérstakt samband við sína nánustu vini.¹³⁸ Það er alveg í takt við rannsóknir fræðimanna, og hvernig sambandið úr stigi tvö upp í þrjú felst í meiri afslöppun í samtölum, trausti, trúnaði og því að einstaklingarnir verða mjög mikilvægir fólki bæði innan og utan vinnu.¹³⁹

Eins og áður hefur verið minnst á eru líkindin milli vináttu og gestrisni mikil, og jafnvel getur vináttan falist í gestrisni. Það kemur fram hjá fleiri en einum viðmælanda að heimsóknir og að opna heimili sín fyrir vinum fylgi nánari vináttu, jafnvel fær fólk að gista ef svo ber undir.¹⁴⁰ Nánir vinir sýndu jafnvel vináttu sína með því að bjóða viðmælendum til útlanda: „Sá hefur boðið mér til Frakklands. Þetta er vinur minn sem að ég hef kynnst í

¹³² FEH 19/5.

¹³³ FEH 18/1; FEH 18/2; FEH 18/3.

¹³⁴ FEH 18/2.

¹³⁵ FEH 18/3; FEH 18/1.

¹³⁶ FEH 18/1.

¹³⁷ Pahl og Spencer, *Personal communities*, 208.

¹³⁸ FEH 19/6.

¹³⁹ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 287–289.

¹⁴⁰ FEH 19/5; FEH 19/6.

gegnum þetta starf“.¹⁴¹ Að sama skapi gat skortur á gestrisni endurspeglað að sumir aðilar yrðu aldrei meira en í mesta lagi kunningjar í vinnunni: „Svo eru sumir sem þú vilt ekki einu sinni adda á facebook sko, þú vonar að þú fáir ekki vinabeiðni frá þeim ... þú veist þeir eru ekki vondir eitthvað, maður bara vill ekki opna þessar dyr“.¹⁴²

Aldur og tími getur einnig haft áhrif á hversu opið fólk er fyrir vináttunni. Sambönd við einstaklinga af mismunandi kynslóðum geta verið flókin og með tímanum geta sambönd milli fólks af sömu kynslóð einnig breyst.¹⁴³ Björk sagðist hafa uppgötvað að hún væri hætt að ná persónulegri tengingu við yngra fólk á vinnustaðnum þó hún eigi í samskiptum við þau. Sömuleiðis var ekki áhugi hjá sumum af þeim yngri.¹⁴⁴ Meira að segja Einar, sem er 34 ára og yngsti viðmælandinn, sagðist ekki hafa tíma fyrir nána vináttu nema við einstaka einstaklinga þegar hann væri kominn á þennan aldur.¹⁴⁵ Gústav gaf nokkuð afdráttarlaust svar um áhrif aldurs á vináttuna:

Svo styttist náttúrulega í að maður hætti. Einhvern tímann hætti ég þarna, ég er náttúrulega orðinn gamall. Já kannski held ég bara í það sem ég er með. Auðvitað er alltaf gaman að hitta skemmtilegt fólk, en ég er ekki, ég hef ekki verið að leita í nýja félaga hjá fyrirtækinu.¹⁴⁶

Tilhneigingin virðist því vera sú að fólk fari að íhuga vel hvaða vini það heldur uppá og ræktar þegar líða fer á ævina.

Þar kemur traust og trúnaður mikið við sögu. Eins og áður hefur verið lýst þarf að byggja upp traust og leyfa því að þróast. Í því felst meðal annars að eiga mjög persónuleg og opin samskipti milli einstaklinga, sem er eitt megin einkenni sannra sambanda samkvæmt Anthony Giddens.¹⁴⁷ Viðmælendur mínir tóku undir það að tíminn skipti miklu máli hvað varðar traust.¹⁴⁸ Það þarf ekki að koma á óvart þar sem langtíma vináttu með tilheyrandi trúnaði og samtali um persónuleg mál byggir upp djúpan skilning, sameiginlega reynslu og stuðning sem ekki er hlaupið að að mynda með nýtilkomnum

¹⁴¹ FEH 18/1.

¹⁴² FEH 19/6.

¹⁴³ Pahl og Spencer, *Personal communities*, 218.

¹⁴⁴ FEH 19/6.

¹⁴⁵ FEH 18/3.

¹⁴⁶ FEH 18/1.

¹⁴⁷ Giddens, *Modernity and self-identity*, 96.

¹⁴⁸ FEH 19/5.

vinum þegar líða fer á æviskeiðið. Einnig verður að hafa í huga að það getur verið vandasamt að deila mjög persónulegum málum með vinnufélögum sínum, fólki sem maður umgengst á hverjum degi bæði í hlutverki vinar en einnig vinnufélaga. Ef trúnaðurinn er brotinn eða eitthvað kemur upp á í sambandinu getur það haft mjög slæmar afleiðingar andlega og jafnvel orðið til þess að fólk verður að færa sig til í vinnu eða skipta um vinnu.¹⁴⁹

Það kemur því ekki á óvart að viðmælendur mínir völdu sína nánustu trúnaðarvini vel og þeir voru yfirleitt fáir á vinnustaðnum. Inga talar um það að hún sé mjög opin um ýmis persónuleg mál en áréttar að: „Sem betur fer, þá getum við trúað hvert öðru fyrir, *sumum*, fyrir, fyrir einkamálum [og] persónulegum málum“.¹⁵⁰ Hún setur sérstakan fyrirvara um að það séu ekki allir trúnaðarvinir. Aðrir sögðu fjölda trúnaðarvina vera frá nokkrum niður í einn á vinnustaðnum og þeir ræddu ekkert endilega allra persónulegustu mál við þessa vini sína.¹⁵¹ Þar kom ein óvænt breyta en þeir sem voru aldir upp á landsbyggðinni virtust minna opnir fyrir eins djúpum trúnaði við vini sína í vinnunni.¹⁵² Hvort það er almennt verður ekki fullyrt, en það er atriði sem vert væri að rannsaka frekar.

Traustið meðal vina í vinnunni virðist oft vera annað hvort tilkomið eða tengt erfiðleikum eða atvikum í vinnunni. Það felst því gjarnan í einhvers konar stuðningi líkt og fyrri rannsóknir hafa sýnt að sé algengt.¹⁵³ Sumir vinnustaðir beinlínis krefjast þess að þar ríki mikill trúnaður og andlegur stuðningur líkt Inga upplifir hjá slökkviliðinu og því hefur hún treyst vinum sínum þar fyrir ýmsum persónulegum málum.¹⁵⁴ Traust er oft í beinum tengslum við upplifun einstaklinga á umhverfi sínu¹⁵⁵ og Inga undirstrikar það: „Þetta eru samskipti sem eru bundin við þessa vegg“.¹⁵⁶ Líkt og með þróun vináttunnar er samtalið grunnurinn í þróun trausts og trúnaðar. Vinnan er jafnvel lögð til hliðar og vandamálin rædd í þaula, bæði til að veita stuðning en einnig til að finna lausn ef eftir því er leitað og

¹⁴⁹ Sias o.fl., *Narratives of Workplace Friendship Deterioration*, 328.

¹⁵⁰ FEH 18/2.

¹⁵¹ FEH 18/1; FEH 18/3; FEH 18/4; FEH 19/5.

¹⁵² FEH 18/1; FEH 18/4; FEH 19/5.

¹⁵³ Sias og Cahill, *From coworkers to friends*, 273.

¹⁵⁴ FEH 18/2.

¹⁵⁵ Giddens, *Modernity and self-identity*, 19.

¹⁵⁶ FEH 18/2.

við á.¹⁵⁷ Traustið og stuðningurinn getur verið einstaklingum mjög mikilvægur og breytt félagslegri og/eða andlegri vanlíðan til hins betra í vinnunni.¹⁵⁸ Vinnufélagar sem eiga við sama vandamál að stríða tengt vinnunni geta jafnvel myndað vinasamband gegnum sameiginlega reynslu sína¹⁵⁹ líkt og Björk upplifði við að flytja á Hellu.¹⁶⁰

Það geta því verið mjög jákvæð áhrif og mikill stuðningur í því að eiga vin eða vini í vinnunni. Þórfriður lýsir því í sínu viðtali hvernig stuðningur hennar við samstarfskonu sína í grunnskólanum varð til þess að þær urðu vinkonur og leið sennilega báðum betur í vinnunni fyrir vikið:

Henni leið náttúrulega bara ekkert vel í vinnunni fyrst. Hún byrjaði ári á undan mér, fannst hún alltaf vera eitthvað svona útúr, ég var eitthvað búin að taka eftir [því] þannig að ég bara. Ég veit það ekki, svo fórum við eitthvað að spjalla saman og þá urðum við vinkonur.¹⁶¹

Slíkur félagslegur- og tilfinningalegur stuðningur getur skipt öllu máli hvað varðar ánægju og öryggi í vinnunni, sem á endanum kemur fyrirtækinu/stofnuninni einnig til góða.¹⁶² Vinirnir geta jafnvel breytt vinnukúltúrnum ef svo bera undir. Gústav lýsir því hvernig hann og vinur hans héldu sjálfir upp á tíu ára starfsafmæli sitt með öðrum starfsmönnum, þar sem fyrirtækið gerði ekkert slíkt. Eftir það hefur það verið föst hefð að heiðra menn á slíkum tímamótum, allt frumlegu uppátæki þeirra að þakka.¹⁶³

4.2 Aðrir vinir

Þegar ég spurði út í aðra vini viðmælenda minna var einn augljós munur á þeim og vinum í vinnunni, þeir hitta aðra vini sjaldnar. Það kemur af sjálfu sér þar sem vinnufélaga hittir maður yfirleitt fimm daga vikunnar eða oftár. Það var þó mjög mismunandi hversu oft þeir hittu vini sína og í hversu miklum samskiptum þeir eru. Sumir hittu þá nánast vikulega og jafnvel oftár, gjarnan um helgar,¹⁶⁴ meðan aðrir hittu þá nokkuð óreglulega og

¹⁵⁷ FEH 19/6.

¹⁵⁸ FEH 18/4.

¹⁵⁹ Jamieson, Boundaries of intimacy, 199–200.

¹⁶⁰ FEH 19/6.

¹⁶¹ FEH 18/4.

¹⁶² Pedersen og Lewis, Flexible friends?, 473.

¹⁶³ FEH 18/1.

¹⁶⁴ FEH 19/5.

tilfallandi.¹⁶⁵ Þar hefur nálægðin nokkuð að segja, vinir sem búa utan heimabyggðar hittast sjaldnar en þeir sem búa nálægt hvorum öðrum og þá oft tengt einhverjum viðburðum í lífi einstaklinganna.¹⁶⁶ En þó fjarlægðin hafi áhrif á hversu mikið vinirnir eru ræktaðir þá var vináttan greinilega ennþá til staðar þegar þeir hittust og samskiptin hlý og góð.¹⁶⁷

Pórfríður býr á Neskaupstað og sumir vinir hennar hafa flutt burt úr plássinu. Hún reynir engu að síður að halda sambandi við þá:

Þegar fólk flytur í burtu þá breytist þetta svolítið. En þeir vinir sem hafa flutt í burtu og ég hef haft samband við, það er eins og maður hafi ekkert endilega verið að fara í burtu frá hvort, yfirleitt getur maður bara byrjað að tala hvar frá var horfið síðast þegar við hittumst.¹⁶⁸

Gústav tekur undir þetta með sína vini sem hann er í stopulu sambandi við: „Þannig að það er í rauninni skynjar það þegar þú hittir það ekki í mörg ár, að þá finnurðu alveg að venskapurinn er ennþá“.¹⁶⁹ Barry Toelken setti fram hugtakið um *tvenndarhópa* (e. *dyad-groups*), sem er hópur tveggja einstaklinga sem eiga sérstaklega náið samband. Þeir eiga oft sameiginlega frasa, talsmáta, minningar og húmor, sína eigin þjóðfræði, sem þeir deila ekki með neinum öðrum.¹⁷⁰ Þeir eru svo tengdir að það getur liðið langur tími milli þess sem þeir hittast en engu að síður detta þeir í gírinn um leið og þeir hittast aftur,¹⁷¹ alveg eins og bæði Pórfríður og Gústav lýsa hér að ofan.

Það er einnig áberandi frjálslegra hvað vinir utan vinnu gera saman en vinnutengdir vinir. Vinir úr vinnunni eyða oftast tíma saman í kringum áhugamál utan vinnunnar á meðan það er mun fjölbreyttara og jafnvel hversdagslegra með öðrum vinum. Inga kemst vel að orði þegar hún lýsir þessu: „En vinir mínir hérna aðrir, það er allt allt öðruvísi, það bíður upp á svo margt annað. Veröldin er alveg opin og möguleikarnir endalausir“¹⁷² Þetta geta verið hlutir eins og að kíkja í bjór í bílskúrnum, hittast með börnin, skipuleggja partý

¹⁶⁵ FEH 18/3; FEH 18/4; FEH 19/6.

¹⁶⁶ FEH 18/1; FEH 19/5.

¹⁶⁷ FEH 18/1; FEH 18/4.

¹⁶⁸ FEH 18/4.

¹⁶⁹ FEH 18/1.

¹⁷⁰ Toelken, *The dynamics of folklore*, 57.

¹⁷¹ Sims og Stephens, *Living folklore*, 35.

¹⁷² FEH 18/2.

saman, fara á tónleika, matarboð, hjálpa til við flutninga, fjallgöngur og ferðalög, bústaðarferðir, stunda leiklist og fleira og fleira.¹⁷³ Einnig felst þetta í persónulegri og fjölskyldutengdri lífsviðburðum eins og barnaafmælum, skírnum og giftingum auk minni gleðskapar af ýmsu tagi.¹⁷⁴ Það er sérstakt einkenni þeirra sem eiga börn sem ekki eru uppkomin að samverustundir með vinum eru oft skipulagðar kringum börnin og þeirra þarfir þar sem tíminn fyrir félagslíf er af skornum skammti.¹⁷⁵ Einnig sækir barnafólk oft í félagsskap annarra í sömu stöðu líkt og áður hefur verið lýst.

Auk þess eru oft eitthvað sérstakt sem aðrir vinir eiga með viðmælendum mínum sem á ekki við um þá vinnutengdu. Björk hringir reglulega í ákveðnar vinkonur sínar til að fara á tónleika til þess að halda tengslum við þær,¹⁷⁶ Einar segir frá því að vinir hans hafi sett af stað hefð um að hittast í klippingu reglulega hjá vinkonu þeirra¹⁷⁷ og Þórfríður minnst á að vinkonuhópur hittist vikulega saman í heita pottinum eftir lokun í sundlauginni.¹⁷⁸ Þessar sameiginlegu samverustundir og minningarnar sem vinirnir eiga um þær verða til að styrkja vináttuna enn frekar og gera hana alveg sérstaka. Mögulega verða minningarnar jafnvel eftirminnilegri þar sem vinirnir hittast ekki jafn oft og vinnufélagarnir. Minningarnar verða heldur ekki línulega tengdar við æviferilinn heldur verða þær eins konar hliðarsaga við ævisöguna¹⁷⁹ líkt og utanlandsferðin til Barcelona sem Einar fór með vinum sínum.¹⁸⁰ Ártalið skiptir ekki öllu máli, það eru minningarnar og vináttan í ferðinni sem skipta máli.

Líkt í og í öðrum vinasamböndum er traust og trúnaður sérstaklega mikilvægur meðal vina utan vinnu. Nokkrir viðmælendur tóku þó mun sterkara til orða hvað varðar traust vina utan vinnunnar. Þar skipti jafnan máli að vinirnir höfðu þekkst lengi og höfðu skilning og umburðarlyndi gagnvart persónuleika hvors annars. Jafnvel gat það verið kostur að vinirnir hittust ekki jafn oft og vinirnir í vinnunni.¹⁸¹ Samskiptin virðast vera opinskárri og

¹⁷³ FEH 18/1; FEH 18/2; FEH 18/3; FEH 18/4; FEH 19/5; FEH 19/6.

¹⁷⁴ FEH 19/5.

¹⁷⁵ Pedersen og Lewis, *Flexible friends?*, 472–475.

¹⁷⁶ FEH 19/6.

¹⁷⁷ FEH 18/3.

¹⁷⁸ FEH 18/4.

¹⁷⁹ Giddens, *Modernity and self-identity*, 97.

¹⁸⁰ FEH 18/3.

¹⁸¹ FEH 19/6.

samskiptin persónulegri en við vinnutengda vini með ítarlegri upplýsingum um líðan og tilfinningar.¹⁸² Slíkt er mjög sterk vísbending um að vinasamböndin séu nánari og tilheyri innsta hring vina í huga einstaklingsins en önnur sambönd, og þangað kemst ekki hver sem er.¹⁸³ Einn viðmælandi lýsir þessu á þennan hátt:

Í þeim hópi finnst mér mjög auðvelt að tjá mig, mér finnst ofsalega auðvelt að leggja hjartað á borðið í svoleiðis hópi. ... Svo er þú veist í öðrum, nánum vinkonuhópi einmitt innan úr leiklistinni, þar sem við tölum líka um, þar förum við inn í allra dýpstu leyndarmálin.¹⁸⁴

Þarna komum við enn inn á gestrisnina og að bjóða fólki inn á einkasvæði sitt. Vinir utan vinnu virðast vera velkomnari inn á einkasvæðið og, líkt og Derrida sagði um gestrisni, að sýna gestrisni þó maður sé ekki tilbúinn og að gefa sér tíma þó maður hafi ekki tíma. Eða eins og Inga orðaði svo vel: „Það er fólkið sem að mér finnst gott að hafa heima hjá mér“.¹⁸⁵

Eitt atriði var áberandi öðruvísi en meðal vina á vinnustaðnum. Meðan vinir á vinnustaðnum voru yfirleitt einstaklingar og voru í ætt við tvenndarhópa sem lýst var hér að ofan, þá eru vinarhópar mun algengari utan vinnu. Þessir hópar tilheyra oft ákveðnu tímabili í lífi einstaklinganna, búsetu, áhugamálum eða sameiginlegum félagsskap. Æskuvinir og hópar tengdir grunnskólum eða menntaskólum voru mjög áberandi í svörunum þó sambandið væri ekki alltaf reglulegt og stundum mjög tilfallandi.¹⁸⁶ Einar nefnir þennan hóp þó sem sinn nánasta vinarhóp enn í dag: „Þetta er fólk sem maður er búinn að þekkja frá því ég var tíu ára“.¹⁸⁷ Inga á einnig stóran hóp æskuvinkvenna sem hún er í reglulegu og góðu sambandi við: „Við erum ellefu æskuvinkonur sem ég get sagt bókstaflega allt ... ég meina allt, við tölum um allt! Það er ekkert undanskilið held ég þar í þeim hópi sko“.¹⁸⁸

¹⁸² FEH 18/2.

¹⁸³ Jamieson, *Boundaries of intimacy*, 202.

¹⁸⁴ FEH 18/2.

¹⁸⁵ FEH 18/2.

¹⁸⁶ FEH 18/1; FEH 19/6.

¹⁸⁷ FEH 18/3.

¹⁸⁸ FEH 18/2.

Þetta er einnig vinátta sem flestum þykir mjög vænt um, sérstaklega þeim eldri. Þó svo að sambandið sé mjög óreglulegt við þessa vini virðist vináttan vera þeim mjög dýrmæt og kær:

Það er svo þessi vinskapur sem að æskuvinskapur hann, hann er til staðar þó hann sé óræktaður, maður finnur það þegar að maður hittir fólkið. ... Þó er maður ekkert að tala um að maður ætli að rækta það neitt áfram, menn lifa bara orðið öðru lífi, en þetta er bara eitthvað sem manni getur þótt vænt um.¹⁸⁹

Björk tekur undir þessa væntumþykju þegar hún lýsir því hvernig menntaskólahópurinn finnur sameiginlega fyrir meiri væntumþykju og kærleika í hvert skipti sem hann hittist, sérstaklega þegar aldurinn fór að færast yfir.¹⁹⁰ Aðrar rannsóknir hafa sýnt sömu niðurstöðu, að þessir lífstíðarvinir hafi sérstakan sess í hjörtum fólk þó svo að samskiptin séu ekki eins mikil og meðal bestu vina. Fólk líti jafnvel á þessa vini sem eins konar fjölskyldu.¹⁹¹

4.3 Samantekt

Það er óhætt að segja að greinanlegur munur sé á vináttu innan og utan vinnu, ef marka má svör viðmælenda minna. Nálægðin virðist vera kostur á vinnustöðum til að vináttan komi til en hún er ekki eins mikilvæg í að viðhalda vináttunni utan vinnustaðarins. Þar getur jafnvel verið kostur að samskiptin séu ekki of tíð, enda er vináttan tengdari því sem fólk gerir saman en hversu oft það hittist. Það var að sama skapi mun fjölbreyttari hlutir sem vinir utan vinnu gera saman og gjarnan á persónulegri nótum, jafnvel tengt fjölskyldu eða þeim parti einkalífsins sem ekki er opin hverjum sem er. Traust og trúnaður virðist yfirleitt vera á dýpra og persónulegra stigi en meðal vina í vinnunni. Eins virðist vináttan á vinnustaðnum vera mun meira tengd einstaklingum meðan vinir utan vinnu eru frekar vinahópar úr ýmsum áttum. Í framhaldi af því má nefna að vináttan á vinnustaðnum er mun líklegri til að dofna þegar stórar breytingar verða í lífi einstaklinga, til dæmis að skipta um vinnu eða flytja milli svæða.

Hvað varðar fyrri rannsóknir voru flestar niðurstöður nokkuð í takt við þær rannsóknir. Þó voru viðmælendur mínir ekki eins uppteknir af sameiginlegum eiginleikum

¹⁸⁹ FEH 18/1.

¹⁹⁰ FEH 19/6.

¹⁹¹ Pahl og Spencer, Personal communities, 213.

og líkum persónueinkennum líkt og algengt var í fyrri rannsóknum. Það kom mér einnig á óvart að aðeins einn viðmælandi talaði sérstaklega um húnor sem stóran áhrifaþátt í myndun vináttu en slíkt var tekið fram í nokkrum rannsóknum sem sterkur þáttur. Smæð samfélagsins hefur einnig þau áhrif að þættir eins og samkeppni innan fyrirtækja sem getur haft áhrif á vináttu erlendis, sem og mismunandi stöður og embætti virðast ekki hafa nein áhrif hjá viðmælendum. Raunar talaði Inga um hversu góðan stuðning og gott samband hún átti við yfirmann sinn á jafn valdaskiptum stað eins og slökkviliðið er.¹⁹² Því eru tækifærin og nálægðin ef til vill betri hér en víða annar staðar til að eignast vini á vinnustaðnum, og jafnvel almennt í okkar litla samfélagi.

¹⁹² FEH 18/2.

5 Þjóðfræði vináttunnar

Í þessum kafla verður ýmsum þjóðfræðilegum vinklum beitt til að rannsaka vináttu innan og utan vinnustaðar. Fyrst verður vinátta á vinnustað sett í samhengi við þjóðfræðilega þætti eins og hópa, sjálfsmynd, frásagnir, hrif og gerendanetskenninguna. Næst verður vinátta utan vinnu skoðuð frá þessum sömu þjóðfræðilegu vinklum. Að lokum verður stutt samantekt með samanburði á þessum þjóðfræðilegu þáttum innan og utan vinnu. Auk þess verður þreifað á heildarniðurstöðum hvað varðar þætti vináttunnar úr þessum síðustu tveimur köflum.

5.1 Þjóðfræði vináttu á vinnustöðum

Þegar rýnt er í þá hópa sem viðmælendur mínir tilheyra kemur í ljós að þeir eru úr öllum áttum og ýmist stórir og almennir eða litlir og afmarkaðir. Þessir hópar eru stundum tengdir félagsskap sem vinir taka þátt í saman¹⁹³ eða hópar sem stjórnast af utanaðkomandi þáttum líkt og að vera foreldrar, tilheyra fjölskyldu og búa á sama svæði.¹⁹⁴ Þessir hópar hafa gjarnan myndast við nálægðina í vinnunni en svo hafa fleiri bæst í hópinn seinna meir, jafnvel einstaklingar sem ekki eru tengdir vinnunni. Það fer í raun alltaf eftir hópnum og meðlimum hans hversu opinn hann er og hverjir eru velkomnir í hópinn.¹⁹⁵

Eins og ég hef þegar fjallað um skapar nálægð á vinnustað tækifæri fyrir tengsl milli fólks. Fólk fer að aðgreina sig og sína frá heildinni og mynda þannig hópa innan vinnunnar með fólki sem það tengist sterkari böndum en öðrum.¹⁹⁶ Þessir hópar byggja stundum á samskiptunum á vinnustaðnum eða tengslunum við þá sem vinna á sama vinnusvæði,¹⁹⁷ en einnig því sem vinnufélagarnir gera saman utan vinnu.¹⁹⁸ Að sama skapi eru hóparnir skilgreindir út frá því hvort um er að ræða vini eða kunningja, líkt og Einar lýsir: „Það eru langflestir kunningjar í fyrirtækinu, við erum ekki mikið að hittast útfyrir, fyrir utan vinnuna“¹⁹⁹ og Gústav sömuleiðis: „En svona kunningja er maður ekkert að hitta nema

¹⁹³ FEH 18/1; FEH 18/2; FEH 19/6.

¹⁹⁴ FEH 18/2; FEH 19/6.

¹⁹⁵ Sims og Stephens, *Living folklore*, 40.

¹⁹⁶ Sama heimild, 38–40.

¹⁹⁷ FEH 18/2; FEH 19/6.

¹⁹⁸ FEH 18/1; FEH 19/5.

¹⁹⁹ FEH 18/2.

annað hvort á förnum vegi eða í vinnunni eða vinnutengdum áhugamálum“.²⁰⁰ Smári hins vegar talar um að vinir á vinnustaðnum séu að hittast á hinum og þessum viðburðum utan vinnu, fara saman í bíó eða jafnvel bara að hittast og fá sér bjór í bílskúrnum.²⁰¹

Alan Dundes bendir á að til að minni og sérhæfðari hópar myndist þurfi að vera til staðar sterk sameiginleg þjóðfræði innan hópsins.²⁰² Robert McCarl talar um menningarleg atriði (e. *cultural scene*) í grein sinni um vinnuhópa í bókinni *Folk groups and folk genres*, en það eru síendurtekin menningarleg samskipti milli vinnufélaga á hversdagslegu stigi líkt og samtöl á kaffistofunni, drykkur eftir vinnu, umræður um eldsvoða á slökkvistöðinni eftir útkall og fleira í þeim dúr. Þessi hversdagsþjóðfræði segi oft mikið til um menninguna og tengslin sem ríkja á vinnustaðnum.²⁰³ Slík hversdagsleg þjóðfræði er vissulega til staðar hjá viðmælendum mínum og eðli hennar segir oft mikið um hvort vinnufélagarnir tilheyra kunningjum eða vinum. Inga talar um að hún eigi mikið af „spjallvinum“²⁰⁴ í vinnunni sinni sem hún spjalli reglulega við. Það eru hins vegar oft viðburðir utan vinnunnar og persónulegri, dýpri mál sem skilja að nána vini og kunningja. Þar sjáum við þessa „suma“²⁰⁵ sem Inga treystir fyrir sínum persónulegu málum og fjallað var um í síðasta kafla, sem og hinir þrír útvöldu sem Björk nefnir sérstaklega sem sína trúnaðarvini.²⁰⁶

Stundum leggur fólk sjálft beinlínis áherslu á að aðgreina þessa hópa, hvort sem það gerir sér grein fyrir því eða ekki. Það skiptir hópunum í *við* og *hinir*, með því að leggja áherslu á að þessi hópur sé svona en ekki svona.²⁰⁷ Við slíka aðgreiningu notast fólk oft við dæmi um þá þjóðfræði sem er ólík.²⁰⁸ Gústav lýsir því hvernig þjóðfræðin með kunningjunum er tengd við vinnuna: „Af því að einhvern veginn eru kunningjarnir flestir innan vinnunnar sko vinnutengdir, og margir sem að hafa hætt þú veist, týnast bara ... maður á ekki marga vini í sjálfu sér, ekki svona það sem ég kalla vini, þeir eru ekkert mjög

²⁰⁰ FEH 18/1.

²⁰¹ FEH 19/5.

²⁰² Dundes, *Folklore matters*, 10–12.

²⁰³ McCarl, *Occupational folklore*, 72–73.

²⁰⁴ FEH 18/2.

²⁰⁵ FEH 18/2.

²⁰⁶ FEH 19/6.

²⁰⁷ Sims og Stephens, *Living folklore* 38.

²⁰⁸ Noyes, *Humble theory*, 23.

margir“.²⁰⁹ Gústav lýsir einnig í viðtalinu hversu mikilvæg hin sameiginlega þjóðfræði er til að tengjast fólki nánum vinaböndum, þjóðfræði sem er ekki til staðar með þessum kunningjum. Smári tekur undir þetta þegar hann lýsir facebooksamskiptum við vini sína úr vinnunni, hvernig þeir hittast utan vinnunnar en ekki síður að þeir bjóði hvorum öðrum í stóra viðburði í lífi hvors annars eins og stórafmæli og brúðkaup. Á sama tíma forðast hann að eiga í samskiptum við aðra vinnufélaga á facebook og þar með að eiga sameiginlega þjóðfræði með þeim utan vinnu.²¹⁰

Það er ekki nóg að hópurinn hafi sína eigin þjóðfræði, það þarf líka að vera virkni í hópnum til að hann viðhaldi sér og þjóðfræðin haldist á lífi líkt og Barre Toelken leggur áherslu á.²¹¹ Þetta útskýrir Gústav vel þegar hann ræðir fyrri tilraunir til að stofna gönguhóp:

Ég var alltaf að bjóða fólki að koma með mér, vinum mínum í gamla daga að koma með mér hingað og þangað. Það voru allir tilbúnir í þetta, ferðin var spennandi og allir tilbúnir að segja já þetta langar mig til að gera en þegar að fór að nálgast ferðina sjálfa að þá duttu menn út svona eins og bara lauf af tré á hausti, hver af öðrum þangað til að ekkert laufblað varð eftir. Og einhvern tímann ákvað ég að fara bara einn.²¹²

Þarna er virknin augljóslega svo lítil að hópurinn er ekki hópur lengur heldur aðeins einn einstaklingur sem er tilbúinn að iðka þjóðfræði hópsins. Það sama er í raun í gangi þegar hann lýsir því hvernig gamlir kunningjar úr vinnunni tynast, þeir eiga ekki virka þjóðfræði saman og því detta þeir út úr hópnum eða hópurinn deyr út. Björk talar einnig um hópinn sinn í Gunnarsholti sem átti mjög virka þjóðfræði saman í daglegum umræðum um ýmis mál, oft persónuleg og náin. En um leið og hún flytur aftur til Reykjavíkur er hún ekki lengur virk í hópnum og vináttan fölnar.²¹³

Virknin er ekki bara bundin við nálægðina, hversu oft fólk hittist og hvernig það á í samskiptum. Virknin getur falist í hlutum sem eru ekki augljósir eða vel sýnilegir heldur meira í gjörðum, hegðun og hugsunarhætti sem er sameiginlegur. Slík virkni helst gjarnan í hendur við nánari og lengra þróuð vinasambönd líkt Gústav talar um þegar starfsmenn

²⁰⁹ FEH 18/1.

²¹⁰ FEH 19/5.

²¹¹ Toelken, *The dynamics of folklore*, 55–57.

²¹² FEH 18/1.

²¹³ FEH 19/6.

eru áfram virkir vinir þótt þeir hætti að vinna saman.²¹⁴ Gjörðirnar endurspeglast til dæmis í því að hittast í bílskúrnum eða garðinum til að fá sér bjór saman án þess að skipuleggja það sérstaklega,²¹⁵ eða að geta mætt í heimsókn til vina án þess að gera boð á undan sér.²¹⁶ Virknin nær þó sennilega ekki á hærra stig en í tvenndarhópunum þar sem tveir einstaklingar hafa þróað með sér sitt eigið táknerfi og einkaþjóðfræði sem oft er ómögulegt að skilja þar sem hún er mjög persónubundin.²¹⁷ Þórfriður segir frá þessu í sambandi við bestu vinkonu sína: „Við erum með rosa svartan húmor ... en það eru ekkert allir sem höndla það“.²¹⁸

Í svörum viðmælenda minna, sérstaklega hjá þeim eldri, kemur skýrt fram hversu mikilvægt er að vinnuhópurinn haldi saman sem hópur. Slíkt getur án ef haft áhrif á hversu opið fólk sé fyrir því að tengjast öðrum vináttuböndum. Gústav er til dæmis alls ekki sáttur við hvernig menningin innan fyrirtækisins hefur breyst með örri stækkun og menn hætta að heilsast á förnum vegi.²¹⁹ Þetta virðist vekja upp hjá honum tilfinningu um að vinnustaðurinn sé ekki lengur einn hópur. Stundum er beinlínis nauðsynlegt að mikil og sterk hópkennd ríki líkt og hjá slökkviliðinu. Þar vinnur fólk starf sem byggir á miklum stuðningi manna á milli og jafnvel koma makar með í þann stuðning. Sömuleiðis er sérstaklega valdar saman vaktir sem passa vel saman svo hópurinn verði þéttur og náinn.²²⁰

Á minni vinnustöðum getur verið erfitt að upplifa skort á hópkenndinni. Björk lýsir einum tímapunkti upplifun sinni af því hvernig vinnuhópurinn er brotinn upp við að kveðja starfsmann sem hefur unnið lengi í hópnum en góðir félagar eru ekki með: „Það er erfitt að gera svona, það er alltaf erfitt ef að það á að fara að velja úr einhverja af hóp sem lítur á sig sem eina heild, sem við vissulega erum, öll stofnunin“.²²¹ McCarl minnst á það, að halda upp á starfslok sé flókinn viðburður en jafnframt mjög mikilvægur fyrir vinnufélaga

²¹⁴ FEH 18/1.

²¹⁵ FEH 19/5.

²¹⁶ FEH 19/6.

²¹⁷ Toelken, *The dynamics of folklore*, 57.

²¹⁸ FEH 18/4.

²¹⁹ FEH 18/1.

²²⁰ FEH 18/2.

²²¹ FEH 19/6.

til að sýna viðkomandi þau tengsl sem þeir eiga saman.²²² Því getur verið mjög óæskilegt að brjóta upp vinnuhópinn við slík tækifæri.

Í þessu samhengi er áhugavert að skoða að þessir þrír eldri viðmælendur virðast sömuleiðis hafa skýrari sjálfsmynd. Sú sjálfsmynd endurspeglast meðal annars í samskiptum og tengslum þeirra við vinnufélagana. Gústav hefur greinilega þörf fyrir að eiga í opnum samskiptum við vinnufélaga sína og samferðamenn almennt, enda stundar hann alls konar félagsstarf utan vinnunnar með bæði vinnufélögum og öðrum. Hann lýsir þessu sjálfur á þennan hátt:

Ég bara var mjög opinn, og tilbúinn að tala við alla og hefi alltaf verið það í sjálfu sér ... maður [getur] líka bara setið með ókunnugu fólki, eða bara einn þú veist ég hérna mér hefur aldrei leiðst með sjálfum mér en, en það er náttúrulega þú veist þetta er það er nauðsynlegt að, að borða stundum með sínum félögum.²²³

Því kemur ekki á óvart að honum þyki miður að vinnuhópurinn sé orðinn of stór til að menn heilsist á göngunum. Inga talar einnig það hversu mikið traust hún ber til vinnufélaga sinna hvað varðar samræður um vandamál í lífinu og stuðninginn sem hún fær til baka. Hennar sjálfsmynd er að treysta fólkinu í kringum sig fyrir slíku, þó ekki alveg hverjum sem er.²²⁴ Björk aftur á móti vill setja sín mörk hvað þetta varðar þó henni finnist mikilvægt að vera partur af hópnum og hópurinn hafi sterka sameiginlega sjálfsmynd.²²⁵ Það eru einmitt þessar sögur af atvikum úr lífinu, þessi litlu ævisögubrot, sem verða gjarnan mikilvægir hornsteinar í sjálfsmynd fólks.²²⁶

Líkt og ég ræddi í síðasta kafla eiga persónulegir eiginleikar og líkindi milli fólks oft þátt í því að vinátta myndist. Það er í beinu sambandi við sjálfsmynd fólks, til að líkindin séu til staðar þarf sjálfsmyndin að mynda samsömun í hinu sértæka innan heildarinnar.²²⁷ Gönguferðir Gústavs sýna að þar safnar hann að sér fólki sem hefur sömu ánægju og hann að ganga og njóta náttúrunnar.²²⁸ Smári lýsir þessu ansi vel hvað varðar sín vinasambönd á vinnustaðnum: „Já og maður klárlega hópar sig að þeim sem maður kann betur við,

²²² McCarl, Occupational folklore, 85.

²²³ FEH 18/1.

²²⁴ FEH 18/2.

²²⁵ FEH 19/6.

²²⁶ Abrahams, Identity, 201.

²²⁷ Sama heimild, 198.

²²⁸ FEH 18/1.

alveg klárlega. ... Og suma bara talar maður ekki við. ... Þannig að það er aðallega að vera fyndinn og skemmtilegur, ég kann að meta það.“²²⁹ Það er nokkuð augljóst að sjálfsmyndin skiptir miklu máli til að Smári sækist eftir vinskapi við vinnufélaga sína.

Sjálfsmynd annarra getur því orðið til þess að styrkja eigin sjálfsmynd, þar sem sjálfsmynd annarra getur dregið fram þætti sem manni líkar alls ekki. Gústav talar um ákveðna þætti sem alls ekki samræmast hans gildum í gönguferðunum: „Þetta var eins í fjallgöngunum þar voru þú veist, menn bara lentu í því að sjá ekki fegurðina vegna þess að þeir voru alltaf að þæla í frá hvaða fyrirtæki þessi búnaður væri sem þeir væru með og hérna og hvað hann hugsanlega kostaði og hvar þeir hefðu keypt hann“.²³⁰ Í samskiptum einstaklinga og hópa koma oft fram gildi sem samræmast ekki sjálfsmynd annarra og því verða til hinar þjóðfræðilegu flokkanir í hópa, *við* og *hinir*.²³¹ Göngufólkið sem er upptekið af efnimeningunni er í tilfelli Gústavs klárlega hinir. Björk upplifði þessa sömu tilfinningu þegar hún flutti á Hellu, en hún er uppalin í Reykjavík. Þar þekktu allir alla og henni fannst fólk sífellt vera að tala um persónuleg mál fólks sem hún þekkti úr þorpinu, eitthvað sem hún átti ekki að venjast í Reykjavík. Þetta fannst henni óþægilegt og samræmdist alls ekki hennar sjálfsmynd, hún var í raun *hinir* á Hellu og það dró hana nær hinu aðkomufólki sem myndaði með sér vinskapi.²³² Sjálfsmynd hópa, líkt og Hellubúa, getur einnig verið leið til að meta sína eigin sjálfsmynd og hvort hún samræmist viðkomandi hópi eða ekki.²³³

Sjálfsmynd fólks leiðir það oft saman gegnum áhugamál. Áhugamálum getur fylgt mjög afmörkuð og einstaklingsbundin þjóðfræði sem tengir fólk á persónulegan hátt. Viðmælendur mínir upplifðu bæði nánari tengsl við suma vini sína með því að taka þátt í félagsskap saman,²³⁴ og stofna félög saman.²³⁵ En það var ekki síður þjóðfræðin sem fólst í því að ræða um áhugamálin sem skapaði náíð samband við vinina í vinnunni. Skipti þá engu hvort um var að ræða félagsskapinn sem þau stunduðu saman utan vinnu²³⁶ eða

²²⁹ FEH 19/5.

²³⁰ FEH 18/1.

²³¹ Noyes, *Humble theory*, 23.

²³² FEH 19/6.

²³³ Oring, *Ethnic groups and ethnic folklore*, 40.

²³⁴ FEH 18/4; FEH 19/6.

²³⁵ FEH 18/1.

²³⁶ FEH 18/4.

hversdagslegri áhugamál líkt og sjónvarpsþættir og tónlist.²³⁷ Hver einstaklingur á í raun sitt persónulega gallerí af þjóðfræði sem endurspeglar af upplifun, reynslu og viðburðum úr lífi hans og tengslum við annað fólk.²³⁸

Það sem getur svo styrkt sambandið milli vina enn meira eru hrif. Hrif geta birst á margvíslegan hátt í samskiptum fólks, yfirleitt þegar fólk finnur hamingju í návist annarra. Við viljum ekki bara vera hamingjusöm sjálf, við viljum jafnframt veita öðru fólk, ekki síst vinum okkar, hamingju.²³⁹ Hrifin virðast til dæmis vera til staðar í gönguferðum Gústavs með vinum sínum þar sem fólk upplifir þessi auka (hug)hrif sem þau geta ekki útskýrt þegar upplifun af náttúru, kyrrðinni, vináttunni og samverunni rennur saman í eitt.²⁴⁰ Það þarf ekki alltaf náttúruna til, stundum skynjar maður ánægjuna og hamingjuna við fyrstu kynni af manneskju og fær á tilfinninguna að þessi einstaklingur eigi eftir að verða góður vinur eins og Björk lýsir: „Það var svona alveg bara ekta svona eins og að bara kynnast vinkonu“.²⁴¹ Sara Ahmed hefur einmitt bent á að í tengslum hrifa og hamingju snúum við okkur ósjálfrátt að því sem hrífur okkur og söfnum að okkur því sem skapar góð hrif og hamingju.²⁴²

Hrif geta bæði verið jákvæð og neikvæð. Neikvæðu hrifin geta jafnvel varpað ákveðnu ljósi á sjálfsmýnd fólks og hvaða þættir stríða mjög gegn persónulegu sjálfsmýndinni. Jákvæð hrif sumra geta jafnvel valdið neikvæðum hrifum hjá öðrum.²⁴³ Gústav er mjög afdráttarlaus þegar hann lýsir óvild sinni á merkjasnobbi göngufólks sem minnst var á hér að ofan. Þar geta farið saman jákvæð hrif fólksins af því að fá að nota dýran búnaðinn í náttúrunni, og neikvæð hrif Gústavs af því að týna náttúrunni í merkjasnobbinu sem fær hann til að útiloka nánari kynni við þetta fólk.

5.2 Þjóðfræði annarra vina

Þegar vinatengdir hópar viðmælendanna utan vinnu eru skoðaðir kemur strax í ljós að þar ríkir mun afslappaðri stemning og minni formlegheit. Gjarnan eru þetta nokkrir vinir

²³⁷ FEH 19/5.

²³⁸ Georges og Jones, *Folkloristics*, 269.

²³⁹ Ahmed, *Happy objects*, 41-42.

²⁴⁰ FEH 18/1.

²⁴¹ FEH 19/6.

²⁴² Ahmed, *Happy objects*, 31-32.

²⁴³ Sama heimild, 37-39.

saman í hópum sem eiga sína eigin hversdagslegu þjóðfræði sem snýst meira um að hittast en að vera í formlegum félagsskap, sérstaklega hjá yngra fólkinu.²⁴⁴ Sumir þessara hópa skarast við aðra og það er mismunandi hversu margir hittast hverju sinni enda er það ekki höfuðatriði. Þessir hópar virðast vera stór uppspretta í hinu persónulega þjóðfræðigallerí einstaklingsins í gegnum lífið.²⁴⁵

Virknin í þessum hópum er að mörgu leiti öðruvísi, bæði hvað varðar hversu oft fólk hittist og hvað það gerir. Vinir utan vinnu þurfa að finna sér tíma til að hittast eftir að vinnudegi líkur eða á frídögum. Það gæti skýrt það að virknin felst meira í því að hittast í pottinum á kvöldin,²⁴⁶ í garðinum um helgar²⁴⁷ eða jafnvel í bústaðnum.²⁴⁸ Þar sem virknin með vinnufélögunum snýst meira um skipulagðan félagsskap eða vinnutengda viðburði þá virðist þetta frjálsræði með öðrum vinum vera mikilvæg virkni í þeirra samskiptum. Eins og Inga nefnir, sá vinskapur býður upp á margt annað og endalaus möguleika.²⁴⁹ Í þessum hópum er miklu algengara að þjóðfræðin felist í menningarlegum atriðum en í rótgrónum hefðum með þróuðum strúktúr.²⁵⁰

Hefðir eru þó mikilvægur hluti í þjóðfræði hópa, en hefð er í raun ákveðin síendurtekin menning innan hópsins sem deilt er með öðrum meðlimum og þeir saman viðurkenna sem hefð. Áður fyrr voru hefðir byggðar á sterkum tengslum við nærsamfélagið og fyrri tíma en í dag eru hópar gjarnan farnir að skapa eigin hefðir.²⁵¹ Nokkrir viðmælendanna nefndu eigin hefðir innan vinahópanna utan vinnu sem virðast einmitt frekar vera til staðar til að hafa tækifæri til hittast en að hefðin sem slík sé aðal atriðið. Þórfriður talar um pottaklúbb sem vinkonurnar stofnuðu og hittast þær vikulega eftir lokun í sundlauginni²⁵² á meðan vinir Einars sköpuðu sér þá hefð að hittast í mat og fara svo saman í klippingu hjá vinkonu þeirra einu sinni í mánuði.²⁵³ Eins nefnir Smári að

²⁴⁴ FEH 18/3; FEH 18/4; FEH 19/5.

²⁴⁵ Toelken, *The dynamics of folklore*, 78–80.

²⁴⁶ FEH 18/4.

²⁴⁷ FEH 19/5.

²⁴⁸ FEH 18/2.

²⁴⁹ FEH 18/2.

²⁵⁰ McCarl, *Occupational folklore*, 72–73.

²⁵¹ Sims og Stephens, *Living folklore*, 64–65.

²⁵² FEH 18/4.

²⁵³ FEH 18/3.

það sé árlegur viðburður að skipuleggja partý eins og hrekkjavökupartý með vinum sínum.²⁵⁴

Með þessari misreglulegu virkni vinanna gegnum hversdagslegar hefðir, viðburði og athafnir fylgir í raun megin virknin sem er að hittast og spjalla. Samhengið í samskiptunum innan hópsins hefur oft áhrif á virknina hverju sinni, hún getur verið mismunandi eftir aðstæðum, hverjir eru viðstaddir og hvert tilefnið er.²⁵⁵ Björk talar meðal annars um þrjár vinkonur sínar sem hún hefur samband við reglulega til að fara á tónleika eða álíka viðburði en megintilgangurinn er að halda sambandi og spjalla saman.²⁵⁶ Sömu leiðis hittir Smári vini sína í bílskúrnum eða í garðinum um helgar þar sem þeir opna saman bjór og spjalla um lífið og tilveruna.²⁵⁷

Þegar um er að ræða nánari vini er virknin þó einnig fólgin í því að mæta í stóra lífsviðburði líkt og giftingar og stórafmæli,²⁵⁸ en líka minni viðburði sem tengdir eru fjölskyldu eða heimili líkt og barnaafmæli, matarboð og flutninga.²⁵⁹ Þar greinir á með vinnutengdum vinum því þessir viðburðir eru yfirleitt persónulegri og meira tengdir heimili vinanna en með vinum utan vinnu. Að sama skapi er skýrari aðgreining á nánum vinahópum og öðrum vinum. Þar felst þjóðfræðiefnið og virknin greinilega í meiri trúnaði og trausti með skýrari mörkum á *við* og *hinir* hvað varðar algera trúnaðarvini.²⁶⁰ Slík virkni og það sterka lím sem felst í þessu mikla trausti er yfirleitt ekki sýnilegt útávið, enda ef til vill partur af trúnaðinum að honum sé ekki flaggað útávið.²⁶¹ Þjóðfræði slíkra vinahópa er ekki síst sá samskilningur, traust og sameiginlega reynsla sem meðlimirnir deila sín á milli.²⁶²

Nokkur kynslóðamunur birtist í þeirri persónulegu þjóðfræði sem deilt er með nánum vinahópum viðmælendanna. Eins og lýst var í síðasta kafla eru vinir utan vinnu mun oftar partur af vinahópum, og þá sérstaklega æskuvinum hjá þeim eldri. Af þessu leiðir að yngri

²⁵⁴ FEH 19/5.

²⁵⁵ Toelken, *The dynamics of folklore*, 56.

²⁵⁶ FEH 19/6.

²⁵⁷ FEH 19/5.

²⁵⁸ FEH 19/5.

²⁵⁹ FEH 18/3.

²⁶⁰ FEH 18/2; FEH 19/6.

²⁶¹ Goffman, *The presentation of self in everyday life*, 91.

²⁶² Toelken, *The dynamics of folklore*, 58.

viðmælendur eru oft að skapa minningar með sínum vinahópum meðan þeir eldri eru að rifja upp og njóta endurminninganna með frásögnum sín á milli. Þegar börn og unglingar fara að umgangast jafnaldra sína og fara í heimsóknir á önnur heimili byrjar þeir að bera saman þjóðfræði sinnar fjölskyldu við annarra og jafnframt að skapa eigin sjálfsmynd út frá þessum samanburði.²⁶³ Því er eðlilegt að fólk um og yfir sextugt eigi langa sögu og flóru þjóðfræði með sínum æskuvinum með ótal minningum meðan fólk milli þrítugs og fertugs er enn að upplifa og þróa sínar minningar með hópnum. Yngri viðmælendurnir eru að fara með sínum vinahópum í utanlandsferðir,²⁶⁴ halda saman partý og hittast með börnin²⁶⁵ meðan þeir eldri eru að hitta gamla skólafélaga á árgangamótum²⁶⁶ eða rifja upp 40 ára gamlar minningar.²⁶⁷

Viðmælendur mínir voru heldur ekki jafn uppteknir af sjálfsmyndinni gagnvart vinum utan vinnu. Þó að ég hafi ekki beinar skýringar á því þá getur það komið til af því að fólk hefur þekkt þá vini lengur, eða að það umgengst það ekki jafn mikið og því auðveldara að taka sér „pásu„ frá þeim. Aldur hefur greinileg áhrif á sjálfsmyndina gagnvart vináttunni utan vinnu líkt og í vinnunni en þó á annan hátt. Munurinn snýr aðallega að því að horfa meira í baksýnispegilinn og taka æskuvinunum kærleiksríkari og opnari örmum: “Það bara gerðist eitthvað með þennan aldur eða eitthvað, bara uppgötvuðum eitthvað nýtt í hvert öðru. ... Einhvern veginn kannski allir komplexar farnir“.²⁶⁸ Þetta er upplifun Bjarkar á því að hitta gamla skólafélaga sína og sýnir hvernig mörkin milli fólks verða „mýkri“ með tímanum. Í sama streng tekur Smári þegar hann segir að sinn vinahópur sé mun opnari persónulega en hann var fyrir nokkrum árum.²⁶⁹

Þessi upplifun og frásagnir æskuvina og gamalla skólafélaga kalla fram minningar sem valda því að fólk upplifir óvænt hrif þegar það hittist. Eins og Björk lýsir upplifun sinni af hinum reglulegu árgangamótum gömlu skólafélaganna er greinilegt að sú auka upplifun sem allir finna með aldrinum er eitthvað sem þau eiga erfitt með að útskýra og áttu ekki von á. Þar birtist hamingjan sem Sara Ahmed lýsir og við metum til verðleika, tókum til

²⁶³ Sims og Stephens, *Living folklore* 33–40.

²⁶⁴ FEH 18/3.

²⁶⁵ FEH 19/5.

²⁶⁶ FEH 19/6.

²⁶⁷ FEH 18/2.

²⁶⁸ FEH 19/6.

²⁶⁹ FEH 19/5.

okkar og um leið verður þetta fólk okkur kærara.²⁷⁰ Bæði Gústav og Inga minnst einnig á hversu góð áhrif það hefur að vera í nálægð við þessa gömlu vini, fólkið sem er gott að hafa heima hjá sér.²⁷¹ Hrifin felast því meira í endurminningum og kærleika en í nýjum upplifunum líkt og með vinnufélögunum.

5.3 Samantekt

Þó svo að sumt í vináttu viðmælenda minna sé ekki mjög ólíkt milli vina í vinnunni og utan hennar eru nokkrar breytur sem skilja á milli. Almenn séð er félagsskapur vina utan vinnunnar mun óformlegri og afslappaðri en með vinum í vinnunni. Utan vinnunnar er mun meira um vinarhópa meðan vinir á vinnustaðnum eru meira einstaklingar. Virkni þessara vinarhópa felst meira í hversdagslegri samskiptum og athöfnum en með vinum á vinnustaðnum, enda er aðalatriðið að hittast en ekki endilega hvað þeir gera saman. Eins felst virkni ekki eins mikið í hversu reglulega vinirnir hittast heldur eru skapaðar hversdagslegar hefðir til að ekki líði of langt á milli og skapa um leið skemmtilega þjóðfræði saman. Að sama skapi eru þeir lífsviðburðir sem vinir utan vinnu sækja hjá hverjum öðrum oft meira fjölskyldutengdir eða tengdari heimili viðkomandi en hjá vinum í vinnunni.

Mun meiri áhersla er á sjálfsmynd einstaklinga gagnvart vinum og kunningjum á vinnustaðnum en utan hans. Þar eru kynnin á ýmsum stigum og því er fólk meira að bera sig saman. Það er gert til að máta hvort sjálfsmyndin fari saman við aðra vinnufélaga og grundvöllur sé fyrir nánari kynnum. Í vinnunni er líka skýr munur hópum kunningja og vina, sérstaklega hvað varðar virkni og nán samskipti en utan vinnu er virkni og samskipti við kunningjahópinn mjög lítil.

Á heildina litið er megin niðurstaðan því sú að merkjanlegur munur sé á vináttu innan og utan vinnustaða. Tengsl á vinnustaðnum krefjast meiri nálægðar til að hún viðhaldist og að fólk myndi með sér virka og persónulega þjóðfræði sem dofna ekki þegar fólk hættir að vinna saman. Félagsleg samskipti og iðkun áhugamála virðist einnig vera formlegri og bundin við samhengi vinnustaðarins en meðal annara vina. Þar skiptir meira máli að vinirnir hittist en hvað þeir gera. Virkni og samskiptin utan vinnunnar eru líka oft

²⁷⁰ Ahmed, Happy objects, 31–42.

²⁷¹ FEH 18/1; FEH 18/2.

á mun persónulegri nótum og gjarnan í vinarhópum frekar en einstaklingsbundin. Traust og trúnaður er dýpri gagnvart vinum utan vinnunnar en innan og er gjarnan á persónulegra stigi. Engu að síður er stuðningur vina á vinnustaðnum mjög mikilvægur og getur stuðlað að mun betri árangri í vinnu. Þegar aldurinn færir yfir breytist sjálfsmynd fólks á þá leið að það leitar síður í nýjan venskap innan vinnunnar. Á sama tíma leitar það í hóp æskuvina eftir sameiginlegri sjálfsmynd, þjóðfræði, minningum og sögu til að raða í ævisögu sína. Þessar minningar verða að frásögnum sem það deilir milli sín og annarra vina og fjölskyldu á góðum stundum.

6 Lokaorð

Vinátta er sannarlega ekki einfalt fyrirbæri og hefur margar ólíkar víddir. Alls konar þættir geta haft áhrif á hvernig hún myndast, hvernig hún þróast og hvaða tilgangi hún þjónar í lífin okkar. Vináttan er alltaf ákveðið samningaferli sem er í stöðugri þróun, alveg frá því hún myndast og þar til yfir lýkur. Það er engum ofsögum sagt að vináttan er okkur nauðsynlegt, hvort sem um er að ræða á vinnustaðnum eða utan hans. Vinir geta verið manni stoð og stytta í erfiðum aðstæðum en það er þó mismunandi hvaða hlutverki vinir þjóna í lífi hvers einstaklings. Vinur er heldur ekki vinur. Flestir eiga í raun aðeins fáa nána og trausta vini sem standa þeim virkilega nærri, þó þeir eigi fjöldann allan af minna tengdum vinum og kunningjum.

Lykillinn að vináttunni er á einn eða annan hátt nálægðin, umhverfi og aðstæður. Vinátta þarf að fá tækifæri til að myndast eftir þeim farvegi sem hentar hverju sinni. Þar komum við að þeim meginmun sem er á vináttu á vinnustöðum og utan þeirra. Þó svo að sömu þættir séu til staðar á báðum þessum stöðum er oft mikill eðlismunur á virkni þeirra. Á meðan áhugamálin og félagsskapurinn er mun formfastari með vinum á vinnustaðnum, er það hversdagsleikinn og afslappaða stemningin sem gildir utan þeirra. Þar sem samskiptin eru mun meiri milli vina á vinnustaðnum verða vinirnir að leita annarra leiða til að halda sambandi við vini utan vinnunnar. Það gera þeir með því að skapa saman hversdagslegar og frumlegar hefðir sem hvetja fólk til að hittast reglulega og halda þannig reglulegu sambandi.

Nálægðin getur einnig falist í því hversu nánin maður er vinum sínum. Traust og trúnaður skilur á milli hversu náið fólk tengist öðru fólki. En meira að segja þar skilur á milli hvað varðar vini innan og utan vinnustaða. Traustið á vinnustaðnum felst að miklu leiti í stuðningi og dags daglegum samræðum um persónuleg mál eða vandamál á vinnustaðnum. Traustið og trúnaðurinn utan vinnunnar virðist vera mun persónulegri og nær einkalífi fólks, enda er það oft byggt á langri sögu úr lífi einstaklinga sem eiga bæði sameiginlegar sögur og minningar. Að sama skapi er vináttan öðruvísi hvað varðar lífstengda viðburði. Það er eins og það sé oft einhver þröskuldur gagnvart vinnufélögunum og fjölskyldulífi fólks, hinu heilaga einkasvæði. Vinnufélagarnir mæta í stórafmæli, giftingar og allra stærstu viðburðina en aðrir vinir mæta í barnaafmæli, bústaðinn, skírnir eða bara í bjór heima hjá viðkomandi. Líkt og fjölskyldan eiga vinirnir

utan vinnu oft á tíðum meiri sögu saman og eru, jafnvel ómeðvitað, meira eins og partur af fjölskyldunni en vinir í vinnu.

Meira að segja aldurinn hefur mismunandi þýðingu innan og utan vinnu. Þegar fólk eldist minnkar áhuginn á að tengjast nýju fólki vináttuböndum í vinnunni. Það heldur í þá vini sem það á fyrir og styrkir þau bönd. Það sér fram á að starfslok nálgist og fer raunar almennt að líta meira í baksýnispegilinn. Tengslin við æskuvini og hópa tengdum yngri æviskeiðum verða dýrmætari með öllum sínum minningum og sameiginlegri lífsreynslu. Þá skiptir engu þó að þessir hópar hittist ekki mjög oft. Á sama tíma er yngra fólk að búa til sínar minningar með sínum vinum, gegnum félagsskap og áhugamál á vinnustaðnum en meira með alls konar hamingjustundum utan vinnu. Ef til vill eru það því unglingsárin og fyrstu fullorðinsárin sem skapa okkar dýrmætustu minningar og vináttu, árin þegar við erum að þroskast saman, skemmta okkur og læra á lífið.

Almennt séð leitast fólk eftir því að eignast vini og kunningja sem færa því stuðning, traust, hamingju og gleði í lífinu. Hverjir þessir einstaklingar eru getur verið mjög mismunandi eftir aldri og umhverfi. Það er alla vega gott að hugsa til þess að það virðist vera auðvelt að eignast vini á Íslandi. Flestir eignast dýrmæta vini á sínum vinnustað, en jafnvel enn dýrmætari vini utan hans. Vini sem er gott að hafa heima hjá sér.

Heimildaskrá

Ritaðar heimildir:

- Abrahams, Roger D. Identity. Í *Eight words for the expressive culture*. Ritstj. Burt Feintuch. Urbana; Chicago: University of Illinois press, 2003. 198-222.
- Ahmed, Sara. Happy objects. Í *The Affect Theory Reader*. 1–25. Ritstj. Melissa Gregg og Gregory J. Seigworth. Durham; London: Duke University Press, 2010. 29-51.
- Allan, Graham. Boundaries fo friendship. Í *Families in society: boundaries and relationships*. Ritstj. Linda McKie og Sarah Cunningham-Burley. Bristol: Policy Press, 2005. 227–240.
- Bialski, Paula. Technologies of hospitality: How planned encounters develop between strangers. *Hospitality & Society*, 1 (3), 2012, 245–260.
- Bridge, Kennan, og Baxter, Leslie A. Blended relationships: Friends as work associates. *Western Journal of Communication*, 56 (3), 1992, 200–225.
- Denzin, Norman K., og Lincoln, Yvonna S. Introduction: Entering the field of qualitative reasearch. Í *Handbook of qualitative research*. Ritstj. Norman K. Denzin og Yvonna S. Lincoln. Thousand Oaks: Sage Publications, 1994. 1-18.
- Derrida, Jacques. *Acts of religion*. Ritstj. Gil Anidjar. New York: Routledge, 2002.
- Dundes, Alan. *Interpreting folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 1980.
- Dundes, Alan. *Folklore matters*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1996. (Upphaflega gefið út 1989).
- Frykman, Jonas, og Frykman, Maja Povrzanovič. Affect and Material Culture: Perspectives and Strategies. Í *Sensitive objects: Affect and material culture*. Ritstj. Jonas Frykman og Maja Povrzanovič Frykman. Lund: Nordic Academic Press, 2016. 9–30.
- Georges, Robert A., og Jones, Michael Owen. *Folkloristics: an introduction*. Bloomington: Indiana University Press, 1995.
- Giddens, Anthony. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- Goffman, Erving. *The presentation of self in everyday life*. London: Allen Lane, 1969. (Upphaflega gefið út 1959).
- Goffman, Erving. *Interaction ritual: essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books, 1982. (Upphaflega gefið út 1967).
- Hennink, Monique M.; Hutter, Inge; Bailey, Ajay. *Qualitative research methods*. London; Thousand Oaks, Calif: SAGE, 2011.

Íslensk netorðabók: Snara.is. Sótt 30. júní - 17. júlí 2019 á: <https://snara.is>

Jamieson, Lynn. Boundaries of intimacy. Í *Families in society: boundaries and relationships*. Ritstj. Linda McKie og Sarah Cunningham-Burley. Bristol: Policy Press, 2005. 189–206.

Kvale, Steinar. *Doing interviews*. The Sage qualitative research kit. London: SAGE, 2007.

Kvale, Steinar, og Brinkmann, Svend. *InterViews: learning the craft of qualitative research interviewing*. (3. útgáfa). Los Angeles: Sage Publications, 2015. (Upphaflega gefið út 2009).

Löfgren, Orvar. The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects, and Activities. *The University of California*, 13, 2014, 77–98.

McCarl, Robert. „Occupational folklore“. Í *Folk groups and folklore genres: an introduction*. Ritstj. Elliott Oring. Logan, Utah: Utah State University Press, 1986. 71–90.

Noyes, Dorothy. *Humble theory: folklore's grasp on social life*. Bloomington: Indiana University Press, 2016.

Oring, Elliott. Ethnic groups and ethnic folklore. Í *Folk groups and folklore genres: an introduction*. Ritstj. Elliot Oring. Logan, Utah: Utah State University Press, 1986. 23–44.

Pahl, Ray, og Pevalin, David J. Between family and friends: a longitudinal study of friendship choice. *The British Journal of Sociology*, 56 (3), 2005, 433–450.

Pahl, Ray, og Spencer, Liz. Personal Communities: Not Simply Families of 'Fate' or 'Choice'. *Current Sociology*, 52 (2), 2004, 199–221.

Pahl, Ray, og Spencer, Liz. Family, friends and personal communities: changing models-in-the-mind. *IDEAS Working Paper Series from RePEc*. 2010, 1–25.

Pedersen, Vivi Bach, og Lewis, Suzan. Flexible friends?: Flexible working time arrangements, blurred work-life boundaries and friendship. *Work, Employment and Society*, 26 (3), 2012, 464–480.

Schmidt-Lauber, Brigitta. Seeing, hearing, feeling, writing: Approaches and methods from the perspective of ethnological analysis of the present. Í *A companion to folklore*. Ritstj. Regina F. Bendix og Galit Hasan-Rokem. Blackwell Companions to Anthropology. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2012.

Seigworth, Gregory J., og Melissa Gregg. An Inventory of shimmers. Í *The Affect Theory Reader*. 1–25. Ritstj. Melissa Gregg og Gregory J. Seigworth. Durham; London: Duke University Press, 2010. 1–25.

Sias, Patricia M. o.fl. Narratives of Workplace Friendship Deterioration. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21 (3), 2004, 321–340.

Sias, Patricia M., og Cahill, Daniel J. From coworkers to friends: The development of peer friendships in the workplace. *Western Journal of Communication*, 62 (3), 1998, 273–299.

Sims, Martha C., og Martine Stephens. *Living folklore: an introduction to the study of people and their traditions*. Logan: Utah State University Press, 2005.

Song, Seok-Hwi, og Olshfski, Dorothy. Friends at Work: A Comparative Study of Work Attitudes in Seoul City Government and New Jersey State Government. *Administration & Society*, 40 (2), 2008, 147–169.

Toelken, Barre. *The dynamics of folklore*. Logan, Utah: Utah State University Press, 1996.

Watkins, Megan. Desiring recognition, accumulating affect. Í *The Affect Theory Reader*. Ritstj. Melissa Gregg og Gregory J. Seigworth. Durham; London: Duke University Press, 2010. 269–288.

Munnlegar heimildir:

FEH 18/1. Viðtal F. Ella Hafliðasonar við Gústav Þór Stolzenwald 18. október 2018. Í vörslu höfundar.

FEH 18/2. Viðtal F. Ella Hafliðasonar við Ingveldi Láru Þórðardóttur 26. október 2018. Í vörslu höfundar.

FEH 18/3. Viðtal F. Ella Hafliðasonar við Einar Haraldsson 5. nóvember 2018. Í vörslu höfundar.

FEH 18/4. Viðtal F. Ella Hafliðasonar við Þórfríði Soffíu Þórarinsdóttur 10. nóvember 2018. Í vörslu höfundar.

FEH 19/5. Viðtal F. Ella Hafliðasonar við Smára Kristján Magnússon 16. maí 2019. Í vörslu höfundar.

FEH 19/6. Viðtal F. Ella Hafliðasonar við Örnú Björk Þorsteinsdóttur 29. maí 2019. Í vörslu höfundar.